

უსახლკარობა და თავისუფლების საკითხი*

აბსტრაქტი

ამ ნაშრომში ავტორი იკვლევს კავშირებს უსახლკარობას, საჯარო და კერძო საკუთრების როლსა და იმ ადამიანთა ნაგულისხმევ თავისუფლებას, რომლებიც სიღარიბის მიერ განწირულნი არიან ქუჩაში ცხოვრებისა და ძილისათვის. ავტორი განსაკუთრებულ ფოკუსს აკეთებს სამართლებრივი და მორალური ფილოსოფიის ფუნდამენტურ კითხვაზე: რა ვიფიქროთ უსახლკარობაზე, როგორ მივიჩნიოთ იგი ისეთ ღირებულებასთან მიმართებით, როგორცაა თავისუფლება? უსახლკარობის შესახებ ნებისმიერ მსჯელობას თან ახლავს ლიბერალური ღირებულების ყველაზე ფუნდამენტური და აბსტრაქტული პრინციპების წინ წამოწევა.

შესავალი

უსახლკარობის კომმარს მრავალი მხარე აქვს. წინამდებარე ესეში მსურს მათგან მხოლოდ ერთი გამოვიკვლიო: მიმართება უსახლკარობას, საჯარო და კერძო საკუთრებასა და იმათ თავისუფლებას შორის, ვისაც სიღატაკემ ქუჩაში სიარული და ღია ცის ქვეშ ძილი მიუსაჯა. ბოლო ხანებში, წარმართული დისკუსიებისგან განსხვავებით, ჩემთვის განსახილველად საინტერესო არ არის უსახლკარობასთან დაკავშირებული აკრძალვების კონსტიტუციუ-

* სამართლის პროფესორი, იურისპრუდენციისა და სოციალური პოლიტიკის პროგრამა, სამართლის სკოლა (ბოულტ ჰოლი), კალიფორნიის უნივერსიტეტი, ბერკლი. B.A. 1974, LL.B. 1978, ოტაგოს უნივერსიტეტი, ახალი ზელანდია; D. Phil. 1986, ოქსფორდის უნივერსიტეტი. ამ ესეს უფრო ადრეული ვერსია წარმოდგენილი იყო კორნელის უნივერსიტეტსა და ბოულტ ჰოლში აკადემიური პერსონალის შიდა სამუშაო შეხვედრებზე. მადლობელი ვარ ყველასი, ვინც ამ დისკუსიებში მიიღო მონაწილეობა, განსაკუთრებით კი - გარი გლერის, კეროლ სანგერის და ჰენრი შუსის მათი დეტალური შემოთავაზებებისთვის.

* ხელახლა გამოქვეყნებულია: Jeremy Waldron, Homelessness and the Issue of Freedom. Originally published in 39 UCLA L. Rev. 295 (1991), ავტორის ნებართვით. (c) ავტორი. თარგმანი: UCLA, UCLA Law Review და ავტორი არ არიან პასუხისმგებელი ან რაიმე სახით ანგარიშვალდებული თარგმანის სიზუსტეზე, ამ ხელახალი გამოცემის თარგმანში ნებისმიერ უზუსტობაზე, გამოტოვებაზე ან შეცდომაზე, ან აქედან წარმოშობილ შედეგებზე შესაბამისად, პასუხისმგებელია მხოლოდ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს საკონსტიტუციო სამართლის ჟურნალი. ამ სტატიაზე არ ვრცელდება ამ ჟურნალის Creative Commons Attribution (CC BY) 2.0 ლიცენზია. ეს სტატია გამოქვეყნებულია Creative Commons Attribution Non-Commercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/>), ლიცენზიის პირობებით, რომელიც იძლევა შეუზღუდავი არაკომერციული გამოყენების, დისტრიბუციის და რეპროდუქციის უფლებას ნებისმიერი გზით, იმ დათქმით, რომ ნაშრომის ორიგინალი შესაბამისად არის ციტირებული.

რობის საკითხი (თუმცა ეს, რაღა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანია).¹ მე მსურს, შევეხო უფრო წინარე, მეტად ფუნდამენტურ კითხვას სამართლისა და მორალის ფილოსოფიის დარგიდან: როგორ უნდა აღვიქვათ უსახლკარობა და როგორ უნდა ჩამოვაცალიბოთ ჩვენი მოსაზრებები უსახლკარობისა და ისეთი ღირებულების ურთიერთმიმართების შესახებ, როგორც თავისუფლება?

შემდგომი მსჯელობა, გარკვეულწილად, აბსტრაქტულია. ეს ასეც იყო განზრახული. ამის მიზანი იმ მოსაზრების უკუგდებაა, რომ აბსტრაქტული ლიბერალური პრინციპებიდან არ გამომდინარეობს მიზეზი იმისა, თუ რატომ უნდა გვანუხებდეს უსახლკართა მიძიმე ვითარება და რომ აღნიშნული საკითხით დაინტერესების საფუძვლების საპოვნელად კომუნიტარული ეთიკის უფრო კონკრეტულ პრინციპებამდე დასვლაა საჭირო. აღნიშნული მოსაზრების საპირისპიროდ, ჩემი არგუმენტი იქნება, რომ უსახლკარობა ლიბერალური ღირებულებების ზოგიერთ ფუნდამენტურ და აბსტრაქტულ პრინციპებთან მიმართებით უაღრესად მნიშვნელოვანი საკითხია. იმან, რომ არგუმენტი აბსტრაქტულია, არ უნდა გვაფიქრებინოს, რომ იგი არაარსებითი ან სუსტია. თუკი უსახლკარობა თავისუფლების ყველაზე ბაზისურ პრინციპებთან დაკავშირებითაც კი აჩენს კითხვებს, მაშინ ლიბერალ თეორეტიკოსებს ეს საკითხი ისევე უნდა ადარდებდეთ, როგორც მღელვარების სხვა უფრო გავრცელებული საგნები წამებასთან, განსხვავებული აზრის ჩახშობასა და ადამიანის უფლებათა სხვა დარღვევებთან დაკავშირებით. ის, რომ ჩვენს სამართლებრივ და ფილოსოფიურ კულტურაში თავისუფლების იდეის მომხრეებს ყოველთვის არ ჰქონიათ ამის დანახვის (ან თქმის) სურვილი, აღქმული უნდა იყოს იმ თანმიმდევრულობისა და კეთილსინდისიერების მიმანიშნებლად, რომლითაც ეს უკანასკნელნი საკუთარ პრინციპებს იზიარებენ და საჯაროდ აცხადებენ.

I. ადგილმდებარეობა და საკუთრება

დავიწყოთ რამდენიმე ტრუიზმით. ყველაფერი, რაც კეთდება, სადმე უნდა გაკეთდეს. ადამიანს არ შეუძლია რაიმე ქმედების თავისუფლად განხორციელება, თუკი არ არსებობს ადგილი, სადაც მას ამ ქმედების განხორციელება თავისუფლად შეეძლებოდა. ვინაიდან ხორცშესხმული არსებები ვართ, ყოველთვის გვაქვს რაიმე ადგილმდებარეობა. მეტიც, მართალია, ყველა სადღაც უნდა იყოს, მაგრამ ადამიანს ყოველთვის არ შეუძლია ნებისმიერი მოსაწონი ადგილმდებარეობის არჩევა. ზოგიერთი ადგილმდებარეობა ფიზიკურად ხელმიუწვდომელია. ფიზიკურ ხელმისაწვდომობას რომ თავი დავანებოთ, არის ზოგიერთი ისეთი ადგილი, სადაც ყოფნა აკრძალულია.

საკუთრებასთან, კერძოდ, - უძრავ ნივთებთან დაკავშირებული წესების ერთ-ერთი ფუნქციაა იმ საფუძვლის განსაზღვრა, რომელზე დაყრდნობითაც შესაძლოა დადგინდეს, თუ ვის სად ყოფნის უფლება აქვს. ამ წესების დადგენის მიზნით, ქვეყანა დაყოფილია სივრცობ-

¹ იხ., მაგალითად, Siebert, Homeless People: Establishing Rights to Shelter, 4 Law & Inequality 393 (1986) (არავითარი კონსტიტუციური გარანტია ადეკვატურ საცხოვრებელზე); Comment, The Unconstitutionality of "Antihomeless" Laws: Ordinances Prohibiting Sleeping in Outdoor Public Areas as a Violation of the Right to Travel, 77 Calif. L. Rev. 595 (1989) (ედესის ავტორობით) (სადაც ცდილობს დაამტკიცოს, რომ გარეთ, საჯარო სივრცეში ძილის ამკრძალავი კანონები არღვევს გადაადგილების უფლებას).

რივად განსაზღვრულ ზონებად ანუ როგორც ამას ვეძახით, - ადგილებად. საკუთრების წესები გვაძლევს გზას, რომ თითოეული ადგილის შემთხვევაში დავადგინოთ, თუ ვის აქვს ამ ადგილზე ყოფნის უფლება და ვის - არა. მაგალითად, თუკი რაიმე ადგილი კერძო საკუთრების წესებს ექვემდებარება, მაშინ არსებობს იმ ინდივიდის იდენტიფიცირების შესაძლებლობა, ვისაც საბოლოო გადაწყვეტილების მიღება შეუძლია იმასთან დაკავშირებით, თუ ვინ დაიშვება ამ კონკრეტულ ადგილზე. ზოგ შემთხვევაში ეს ინდივიდი აღნიშნული მიწის მესაკუთრეა, სხვა დროს კი (როგორც გამჭირავებელ-დამჭირავებლის ურთიერთობაში), მესაკუთრე სხვა პიროვნებას აძლევს ამასთან დაკავშირებით გადაწყვეტილების მიღების (ამ დროისათვის, მესაკუთრის ნების საწინააღმდეგოდაც კი) უფლებამოსილებას. ნებისმიერ შემთხვევაში, კერძო მესაკუთრეობის მახასიათებელია, რომ კონკრეტულ ინდივიდს (ან იურიდიულ პირს) აქვს იმის განსაზღვრის უფლებამოსილება, თუ ვინ დაიშვება ამ საკუთრების ფარგლებში.

კერძო საკუთრების მომწესრიგებელი რეალური წესები, რასაკვირველია, ბევრად უფრო რთულია და ამ გადაწყვეტილების მიღების ელემენტარული უფლებამოსილების მიღმა გაცილებით მეტ რამეს მოიცავს.² თუმცა, მსჯელობის გაგრძელების მიზნით, საკმარისია იმის გაცნობიერება, რომ კერძო საკუთრების სისტემათა უმრავლესობაში გადაწყვეტილების ამ ინდივიდუალური უფლებამოსილების მსგავსი რამ არსებობს. უძრავ ქონებაზე საკუთრების უფლება არსებობს მაშინ, როდესაც ინდივიდს, სხვებისგან დამოუკიდებლად, შეუძლია განსაზღვროს, თუ ვის აქვს კონკრეტულ ადგილას ყოფნის უფლება და ვის - არა. მე განვსაზღვრავ, თუ ვის შეუძლია ჩემს სახლში ყოფნა. სხვა განსაზღვრავს, თუ ვინ დაიშვება მის რესტორანში და ასე შემდეგ.

რაიმე ადგილას *ყოფნის ნებართვის ქონის* კონცეპტი საკმაოდ სწორხაზოვანია. ეს შეგვიძლია ნეგატიურად განვმარტოთ. ადამიანი, რომელიც იმ ადგილას იმყოფება, სადაც ყოფნის უფლებაც არ აქვს, შესაძლოა ამ ადგილიდან მოაშორონ და იგი შეიძლება სამოქალაქო ან სისხლისსამართლებრივ სანქციებს დაექვემდებაროს კერძო საკუთრებაზე უკანონოდ შესვლის ან რაიმე მსგავსი სამართალდარღვევისათვის. უდავოა, რომ ხანდახან ხდება ადამიანების გაყვანა ისეთი ადგილებიდან, სადაც მათი ყოფნა *დასაშვებია*. მაგრამ, თუკი ადამიანი ისეთ ადგილას იმყოფება, სადაც ყოფნის უფლებაც არ აქვს, იგი შესაძლოა, არა მხოლოდ ფიზიკურად მოაშორონ ადგილიდან, არამედ საზოგადოებრივი წესის თანახმად, მის გაყვანაში შესაძლოა სახელმწიფო ძალებიც ჩაერთონ და ეს პროცესი გააიოლონ. მარტივად რომ ვთქვათ, შესაძლოა, პოლიციაში დავრეკოთ და ეს ადამიანი წაათრიონ.

აღვნიშნე, რომ საკუთრებასთან დაკავშირებული წესების ერთ-ერთი ფუნქციაა პროცედურის განსაზღვრა იმის დასადგენად, თუ ვინ დაიშვება და ვინ არა (ამ გაგებით) კონკრეტულ ადგილას და მოვიყვანე კერძო საკუთრების წესის მაგალითი. თუმცა, ამ ნაწილში, ყველა წესი კერძო საკუთრების წესების მსგავსი არ არის. შეგვიძლია ნაცნობი კლასიფიკაცია გამოვიყენოთ და ვთქვათ, რომ, მართალია, ამ ქვეყანაში მრავალი ადგილი კერძო საკუთრების წესებით წესრიგდება, მაგრამ ზოგ ადგილზე კოლექტიური საკუთრების წესები

² საუკეთესო განხილვად რჩება Honoré, *Ownership*, in *Oxford Essays In Jurisprudence* 107 (A.G. Guest ed. 1961); იხ. ასევე S. Munzer, *A Theory Of Property*, 1990. 21-61; J. Waldron, *The Right To Private Property*, (1988). 15-36.

ვრცელდება, რომლებიც, თავის მხრივ, იყოფა სახელმწიფო საკუთრებისა და საერთო საკუთრების წესებად (თუმცა ამ მეორე დიფერენციაციის ნაწილში არც ტერმინები და არც კონკრეტული დეტალები, არ არის დიდად მნიშვნელოვანი იმ საკითხებისთვის, რომლებსაც შემდგომში განვიხილავ).³

თუკი ადგილი ექვემდებარება კოლექტიური საკუთრების წესებს, მესაკუთრის მდგომარეობაში კერძო პირი არ გვყავს. ნაცვლად ამისა, კოლექტიური საკუთრებით სარგებლობა განისაზღვრება ხალხის მიერ, როგორც წესი, თანამდებობის პირების მიერ, რომლებიც მოქმედებენ მთლიანი საზოგადოების სახელით.

საერთო საკუთრება შესაძლოა განვიხილოთ კოლექტიური საკუთრების ქვეკატეგორიად. ადგილი საერთო საკუთრება იქნება, თუკი მისი საერთო საკუთრებაში მოქცევის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ საზოგადოების ნებისმიერ წევრს მიეცემა მისით სარგებლობის შესაძლებლობა ყველასგან დაუკითხავად. ყველა კოლექტიური საკუთრება ასეთი არ არის: ისეთი ადგილები, როგორიცაა სამხედრო სასროლეთები, ნაციონალიზებული ქარხნები და სახელმწიფო დაწესებულებები, საზოგადოების ჩვეულებრივი წევრებისთვის შესვლა აკრძალულია, გარდა ისეთი შემთხვევებისა, როდესაც მათ სპეციალური ნებართვა ანდა იქ ყოფნის ლეგიტიმური საფუძველი აქვთ. მათი კოლექტიურ საკუთრებაში მოქცევა მოხდა არა იმ მიზნით, რომ მომხდარიყო მათი საჯარო გამოყენების უზრუნველყოფა, არამედ სხვა მიზნებისთვის. თუმცა საერთო საკუთრების მაგალითები უხვად შეიძლება მოგვაფიქრდეს: ეს მოიცავს ქუჩებს, ტროტუარებს, მეტროს, ქალაქის პარკებს, ეროვნულ პარკებს და ველური ბუნების ბონებს. ეს ადგილები მთელი საზოგადოებისთვის არსებობს, რათა ისინი ყველასთვის საკმარისად ხელმისაწვდომი იყოს. როგორც ვნახავთ, ეს ადგილები არავითარ შემთხვევაში არ არის დაურეგულირებელი მაშინ, როდესაც საქმე მათი გამოყენების გზებს ან დროს ეხება. მიუხედავად ამისა, ისინი, მეტ-ნაკლებად, უმეტეს დროს ღია და გამოსაყენებლად ხელმისაწვდომია პირთა განუსაზღვრელი ჯგუფისთვის. ფართო გაგებით, ეს ის ადგილებია, სადაც ყოფნა ნებისმიერ ადამიანს შეუძლია.

ხანდახან სახელმწიფომ შესაძლოა დაიჟინოს, რომ კერძო პირების ან კომპანიების საკუთრებაში არსებული კონკრეტული ადგილები საჭიროა საერთო საკუთრებად იქნეს მიჩნეული ისეთ დროს, როდესაც ისინი საზოგადოებრივი ადგილების ფუნქციას ასრულებენ. მაგალითად, შეერთებულ შტატებში სავაჭრო ცენტრები, როგორც წესი, კერძო საკუთრებაში არსებულ მიწის ნაკვეთებზე მდებარეობს. თუმცა იმ ფუნქციების გამო, რომელთაც ეს ადგილები ასრულებს, სახელმწიფო საკმაოდ შეზღუდვებს ადგენს მესაკუთრის უფლებაზე, არ დაუშვას ადამიანები ამ ადგილზე (მაგალითად, პირს არ შეიძლება სავაჭრო ცენტრში შესვლაზე უარი ეთქვას მისი რასის საფუძველზე), ისევე როგორც მათ უფლებამოსილებაზე, შეზღუდონ ამ ადგილზე განხორციელებული მოქმედებები (როგორიცაა პოლიტიკური შინაარსის პამფლეტების დარიგება).⁴ მართალია, ეს მნიშვნელოვანია, მაგრამ ამით ჩემ მიერ ამ ესეში განვი-

³ იხ. J. Waldron, *გემოთ სქოლიო* 2, 40-42; Macpherson, *The Meaning of Property*, in *Property: Mainstream and Critical Positions* 1, 4-6 (C. Macpherson ed. 1978).

⁴ საქმეში *Pruneyard Shopping Center v. Robins*, 447 U.S. 74 (1980), ამერიკის შეერთებული შტატების უზენაესმა სასამართლომ დაადინა, რომ კალიფორნიის სასამართლოებს შეუძლიათ, გონივრულად მოითხოვონ სავაჭრო ცენტრების მესაკუთრებისგან, რომ მათ, კალიფორნიის კონსტიტუციის შესაბამისად, ადამიანებს, დაწესებულებების შიგნით, მისცენ გამოხატვის თავისუფლების რეალიზაციის შესაძლებლობა და რომ ასეთი

თარებულის ანალიზი არ იცვლება და, სიმარტივისთვის, ამას შემდგომში არ მივაპყრობ ყურადღებას.

სხვადასხვა საზოგადოებებში საკუთრებასთან დაკავშირებული წესები განსხვავებულია. მართალია, მივიჩნევთ, რომ ზოგიერთ საზოგადოებაში (მაგალითად, შეერთებულ შტატებში) მოქმედებს კერძო საკუთრების სისტემა, ზოგში კი (როგორცაა სსრკ - სულ მცირე, ბოლო პერიოდამდე) კოლექტივისტური სისტემა, აშკარაა, რომ ყველა საზოგადოებაში არსებობს ადგილები, რომლებიც კერძო საკუთრების წესებს ექვემდებარება, ისევე როგორც ადგილები, რომლებზეც საერთო საკუთრების წესები ვრცელდება. ყველა საზოგადოებაში არსებობს კერძო სახლები, სამხედრო ბაზები და საზოგადოებრივი პარკები. შესაბამისად, თუკი ამ ფარგლებში გვსურს მთლიანი საზოგადოებების კატეგორიზაცია, უნდა ვთქვათ, რომ ეს ბალანსისა და ხაზგასმის ამბავია. მაგალითად, როდესაც ვამბობთ, რომ სსრკ არის (ან იყო) კოლექტივისტური საზოგადოება და აშშ - არა, ასე იმიტომ არ არის, რომ სსრკ-ში კერძო საკუთრება არ არსებობდა, არამედ იმიტომ, რომ სამრეწველო და სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწები მოქცეული იყო კოლექტიურ საკუთრებაში, მაშინ როდესაც აშშ-ში ინდუსტრიული და სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწათა უმრავლესობა კერძო საკუთრებაშია. განსხვავება ხარისხშია. იმ ორ ქვეყანას შორისაც კი, რომელსაც კაპიტალისტური ეკონომიკით მოაქვს თავი, მაგალითად, ახალი ზელანდია და ბრიტანეთი, - შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მათგან პირველი უფრო „კომუნისტია“ (*i.e.* უფრო მეტადაა საერთო საკუთრების სისტემა), ვიდრე მეორე, რადგან ახალ ზელანდიაში უფრო მეტი ადგილი (მაგალითად, ყველა მდინარის ნაპირი) მიიჩნევა საერთო საკუთრებად, ვიდრე ბრიტანეთში. რა თქმა უნდა, ეს დებულებები ისეთივე გამოსადეგია, როგორც ბუნდოვანი. თუკი იმის „ფარგლებს“ ვზომავთ, თუ რამდენად კოლექტიურია ქვეყანა, ეს საბოლოო ორამბროვანია იმდენად, რამდენადაც იგი კოლექტიური საკუთრების წესებს დაქვემდებარებული მიწის რაოდენობრივ პროპორციასა და ასეთი ადგილების შედარებით უფრო თვისობრივ შეფასებას შორისაა მოქცეული.⁵

II. უსახლკარობა

შეერთებულ შტატებში უსახლკარო ადამიანთა რიცხვი დაახლოებით 250,000-დან სამ მილიონამდეა.⁶ უსახლკარო ადამიანი, ცხადია, ისეთი ადამიანია, რომელსაც სახლ-კარი არ გააჩნია. უსახლკარო ინდივიდის დახასიათების ერთ-ერთი გზა იქნება იმის თქმა, რომ არ არსებობს კერძო საკუთრების წესებს დაქვემდებარებული არც ერთი ადგილი, სადაც მისი ყოფნა დაიშვება.

სინამდვილეში ეს არცთუ ისე ზუსტი ნათქვამია. ნებისმიერ კერძო მესაკუთრეს შეუძლია უსახლკარო ადამიანის საკუთარ სახლში ან მიწის ნაკვეთზე მიპატიჟება და, თუკი ეს ასე მოხდება, იარსებებს კერძო ადგილი, სადაც უსახლკარო პირის ყოფნა დაშვებულია. ასეთი

მოთხოვნა არ უტოლდება ჩამორთმევას შეერთებული შტატების კონსტიტუციის მეხუთე შესწორების მიზნებისთვის.

⁵ უფრო ვრცელი დისკუსიისთვის იხ. J. Waldron, *გემოთ შენიშვნა* 2, 42-46.

⁶ Diluliu, *There But For Fortune*, New Republic, June 24, 1991, at 27, 28.

ადამიანების მდგომარეობის უფრო ზუსტი ტექნიკური დახასიათება იმის თქმა იქნებოდა, რომ არ არსებობს კერძო საკუთრების წესებს დაქვემდებარებული არც ერთი ადგილი, სადაც ყოფნა მას შეეძლებოდა მაშინ, როდესაც მოისურვებდა; არ არსებობს კერძო საკუთრების წესებს დაქვემდებარებული ადგილი, რომელზეც მისი ყოფნის გამორიცხვა შეუძლებელი იქნებოდა ვილაცის ნება-სურვილის გამო. როდესაც საქმე კერძო საკუთრებაში, - ადამიანის სახლში ან ბაღში, ფერმებსა ან სასტუმროებში, ოფისებსა და რესტორნებში ყოფნას ეხება, უსახლკარო ადამიანი სრულად სხვათა მოწყალეობაზე დამოკიდებული და იმის შესახებ, თუ როგორც ხდება ამ მოწყალეობის გაღება, ყველას საკმარისი ცოდნა გვაქვს, რათა მივხვდეთ, რომ წინა აბზაცში მოცემული აღწერილობა მეტ-ნაკლებად ზუსტია, მიუხედავად იმისა, რომ შესაძლოა, სამართლის გადმოსახედიდან იგი, მკაცრი გაგებით, ზუსტი არც იყოს.⁷

მაშინ როდესაც დანარჩენი ჩვენგანი, *ერთის გარდა* (ან რამდენიმეს გარდა), ყველა სხვა ისეთი ადგილიდან ვართ გამორიცხულნი, რომელიც კერძო საკუთრების წესებს ექვემდებარება, უსახლკარონი, უმეტეს წილად, კერძო საკუთრების წესებს დაქვემდებარებული ყველა ადგილიდან არიან გარიცხულნი. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, კერძო ადგილებისგან შემდგარ ქვეყანაში თითოეულ ჩვენგანს აქვს ერთი ადგილი მაინც, სადაც ჩვენი ყოფნა დაშვებულია, ხოლო უსახლკარო ადამიანისთვის არც ერთი ასეთი ადგილი არ არსებობს.

ზოგიერთ ლიბერტარიანელს ნატვრად ის აქვს, რომ საზოგადოებაში მიწის ყველა ნაკვეთის კერძო საკუთრებაში მოქცევის შესაძლებლობა არსებობდეს („ქუჩები გაყიდეთ!“).⁸ უსახლკარო ადამიანებისთვის ეს კატასტროფა იქნებოდა. ვინაიდან კერძო მესაკუთრეთა უმრავლესობა უკვე ისედაც თავიანთი საკუთრებიდან უსახლკაროთა გარიყვისკენაა მიდრეკილი, ამ უკანასკნელთათვის ასეთი ლიბერტარიანული სამოთხე ის იქნებოდა, რომ ისინი, პირდაპირი გაგებით, არსად დაიშვებოდნენ. სადაც არ უნდა მისულიყვნენ, მათ ყველგან დააკისრებდნენ სანქციას კერძო საკუთრებაში უკანონო შეღწევისთვის, გაასახლებდნენ. მათ ან მესაკუთრე გააგდებდა ან პოლიცია წაათრევდა. ერთი ადგილიდან მეორეზე გადასვლაში იმაზე მეტად თავისუფლების მომგვრელი არაფერი იქნებოდა, ვიდრე ეს საკუთრებაში უკანონო შესვლის საფუძველზე დაკისრებული ერთი სანქციის მეორეთი, ანალოგიური სანქციით შეცვლაშია. ვინაიდან საზოგადოებაში მიწა ამოწურვადია, მხოლოდ შეზღუდული რაოდენობა არსებობს ისეთი ადგილებისა, სადაც ადამიანს (ფიზიკურად) ყოფნა შეუძლია

⁷ მაგრამ ეს უგულებელყოფს იმ ფაქტს, რომ საკუთარი სახლის გარეშე მყოფ ადამიანთა დიდი რაოდენობა ქუჩებში მხოლოდ იმიტომ არ დახეტიალობს, რომ მათი მეგობრები და ოჯახის წევრები მათ სახლებს, ტახტებსა და იატაკებს უზიარებენ. თუკი გულუხვობის ასეთი შემთხვევები ნაკლებად იარსებებდა, „ქუჩის ხალხის“ რიცხვი გაცილებით დიდი იქნებოდა. და მაინც, ეს გულუხვობა შემთხვევითი და არასაიმედოა: მათ, რომლებიც ამას გაიღებენ, ხშირად თავადაც ბევრ რამესთან გამკლავება უწევთ. ამდენად, სიტუაცია მხოლოდ მცირედ ძვირფას გარანტიას შეიცავს: მეგობარს ან ნათესავს შესაძლოა სახლიდან წასვლა მოუწიოს.

⁸ იხ., მაგალითად, *M. Rothbard, For A New Liberty*, 1973. 201-02 (ხაზგასმა ტექსტშია):

„ძირითადი ლიბერტარიანული პროგრამა შესაძლოა შემდეგი ერთი ფრაზით შევავალოთ: საჯარო სექტორის გაუქმება, სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული ყოველგვარი ოპერაციისა და სერვისის გარდაქმნა კერძო კომპანიის მიერ ნებაყოფლობით განხორციელებულ ქმედებებად [...] საჯარო სექტორის გაუქმება ნიშნავს, რაღა თქმა უნდა, რომ მიწის ყველა ნაწილი, ყველა არეალი, გზებისა და ქუჩების ჩათვლით, იქნება ინდივიდების, კორპორაციების, კოოპერატივების ან ინდივიდისა და კაპიტალის ნებისმიერი სხვა ნებაყოფლობითი გაერთიანების კერძო საკუთრებაში [...] საჭიროა, ჩვენი ფიქრების გადახედვა და ისეთი სამყაროს წარმოდგენა, სადაც ყოველივე ზემოთ ჩამოთვლილი კერძო საკუთრებაში იქნება.“

და უსახლკარო ადამიანი აღმოაჩენდა, რომ მისი ყველა ამ ადგილიდან კანონიერად გაგდება შეუძლებელია. (არცთუ ისეთი უტიფრობა იქნებოდა იმის დამატება, რომ, ვინაიდან არსებობისთვის საჭიროა, ადამიანი *სადმე* მანაც იყოს, ასეთი ადამიანისთვის არსებობაც დაუშვებელი იქნებოდა).

ჩვენი საზოგადოება უსახლკარო ადამიანებს ასეთი კატასტროფისგან მხოლოდ იმით იხსნის, რომ ტერიტორიების ნაწილი კოლექტიურ საკუთრებაშია და მათით საერთო სარგებლობა შესაძლებელია. უსახლკარო ადამიანებს შეუძლიათ *იყვნენ* მანამ, სანამ ისინი არიან ქუჩებში, პარკებში ან ხიდების ქვეშ. როდესაც დაღამდება, ზოგიერთი მათგანი შესაძლოა საჯაროდ ხელმისაწვდომ „თავშესაფრებში“ შეიყუჩოს (თუმცა ეს ადგილები საშიშია და ყველა მათგანისთვის საკმარისზე გაცილებით ნაკლები თავშესაფარი არსებობს). მაგრამ დღისით და, უმეტეს შემთხვევაში, მთელი ღამის განმავლობაშიც, საჯარო ადგილებში ხეტიალი მათთვის ერთადერთი გამოსავალია. როდესაც სხვა ყველაფერი კერძო საკუთრებაა, მათი ხსნა ტროტუარებია. მათ ჩვენს საზოგადოებაში *ყოფნა* მხოლოდ იმ ფარგლებში შეუძლიათ, რა ფარგლებშიც ჩვენი საზოგადოება კომუნისტურია.

ეს ერთ-ერთი მიზეზია იმისა, რატომაც გრძნობენ თავს უხერხულად კერძო საკუთრების ქონაგები ლიბერტარიანული შეთავაზების გამო და რატომაც რჩება ეს შეთავაზება მარტოდენ ფანტაზიად.⁹ მაგრამ არსებობს სავარაუდო ლიბერტარიანული კატასტროფის მოდიფიცირებული ფორმაც, რომელთანაც საკუთრების ზომიერი და ლიბერალი დამცველებიც კი გაცილებით უფრო კომფორტულად გრძნობენ თავს. ეს შეეხება ქუჩებს, მეტროს, პარკებსა და სხვა საჯარო ადგილებთან დაკავშირებით რეგულაციების რაოდენობის გაზრდას იმ მოქმედებების შესახებ, რომელთა განხორციელებაც დაიშვება ამ ადგილებში. იმით, როგორც ვითარდება მოვლენები, - და ეს არა მხოლოდ ფანტაზიაა, - იქმნება ისეთ მდგომარეობა, რომელშიც მილიონ ან მეტ მოქალაქეს არ აქვს ადგილი, სადაც შეუძლია ელემენტარული ადამიანური ქმედებების განხორციელება, როგორცაა მოშარდვა, დაბანა, დაძინება, საჭმლის მომზადება, ჭამა და, უბრალოდ, დგომა. იმ ხალხის მიერ არჩეულმა კანონმდებლებმა, რომლებსაც კერძო ადგილები აქვთ საკუთრებაში, სადაც ყოველივე ზემოთ ჩამოთვლილის გაკეთება შეუძლიათ, სულ უფრო და უფრო მეტად იღებენ გადაწყვეტილებებს იმის შესახებ, რომ საჯარო ადგილებში ამ პირველადი ადამიანური ქცევების გარდა სხვა

⁹ ჰერბერტ სპენსერს ეს შესაძლებლობა ისე ადარდებდა, რომ იგი კერძო საკუთრების ერთბაშად ასაკრძალად კარგ მიზეზადაც მიიჩნია.

„თუკი დედამიწის ერთი ნაწილი შესაძლოა სამართლიანად გახდეს ერთი ინდივიდის საკუთრება და შესაძლოა, ამ მიწას მარტოდენ ეს ერთი ადამიანი იყენებდეს და სარგებელს იღებდეს როგორც რაიმესგან, რაზეც მას ექსკლუზიური უფლება აქვს, მაშინ მიწის *სხვა* ნაწილებიც შესაძლოა ასეთ მდგომარეობაში იყოს და *მთელი* პლანეტა ნელ-ნელა კერძო მიწებად გარდაიქმნება [...] იმის დაშვებით, რომ დასასახლებლად გამოსადეგი დედამიწა ასე იქნება, გამოდის, რომ მიწის მესაკუთრებს მის ზედაპირზე ვალიდური უფლებები აქვთ, ხოლო მათგან, ვინც მიწის მესაკუთრე არ არის, მის ზედაპირზე არავითარი უფლება არ აქვს. შესაბამისად, ასეთ ადამიანებს დედამიწაზე არსებობა მხოლოდ ნებართვის საფუძველზე შეუძლიათ. ისინი ყველანი კერძო საკუთრებაში უკანონო შესვლის ჩამდენნი არიან. მათ საკუთარი ფეხის დასადგმელი ადგილიც კი არ ექნებოდათ მიწის მესაკუთრეთა თანხმობის გარეშე. თუკი სხვები მათთვის დასარჩენი ადგილის გამოყოფაზე უარის თქმას ისურვებენ, ასეთი ადამიანები შესაძლოა სამართლიანად სულაც პლანეტიდან გააძევიონ.“

A. Reeve, *Property*, 1986. 85 (Quoting H. Spencer, *Social Statics*, 1851. 114-15).

მოქმედებები იყოს ნებადართული. მათი თქმით, ქუჩები და მეტრო იმისთვის არის, რომ ხალხმა სახლიდან ოფისში იაროს. ეს ადგილები არ არის ძილისთვის, ადამიანს სახლში უნდა ეძინოს. პარკები ისეთი რეკრეაციული აქტივობებისთვისაა, როგორცაა სეირნობა და არაფორმალური ბურთის თამაშობანი და იმგვარი გასართობები, რისთვისაც სახლის ეზო ცოტა არ იყოს პატარაა. პარკები საჭმლის მოსამზადებელი ან მოსაშარდი ადგილები არ არის. ისევ და ისევ, ამ ყოველივეს ადამიანი სახლში უნდა აკეთებდეს. ვინაიდან საჯარო და კერძო ერთმანეთის შემაჯავებელია, საჯაროდ განხორციელებული ქმედებებიც, შესაბამისად, უნდა ავსებდეს იმ ქმედებებს, რომლებსაც ადამიანი ჯეროვნად ახორციელებს პრივატულ სივრცეში. ასეთი კომპლემენტარულობა მშვენივრად მუშაობს მათთვის, ვისაც ორივე ტიპის ადგილის ქონის ფუფუნება აქვს. თუმცა ეს საშინელებაა მათთვის, ვინც იძულებულია, მთელი ცხოვრება საერთო მიწაზე იცხოვროს. თუკი ამაში მართალი ვარ, მაშინ ეს ამჟამად (შედარებით) მდიდარი და თვითკმაყოფილი უმრავლესობის მიერ ძალაუფლების განხორციელების ერთ-ერთი ყველაზე უგულო და ტირანული ფორმა უნდა იყოს იმ უმცირესობის წინააღმდეგ, რომელთაც მათზე უფრო ნაკლებად იღბლიანი ადამიანები შეადგენენ.

III. ადგილშობარეობა, ქმედებები და თავისუფლება

შესაძლოა ზემოთ გაკეთებული დასკვნების გადმოტანა თავისუფლების კონტექსტშიც. ადამიანი, რომლის ყოფნაც დაიშვება რაიმე ადგილას, საკმაოდ პირდაპირი გაგებით, თავისუფალია, რომ ამ ადგილას იყო. ადამიანი, რომელიც რაიმე ადგილას არ დაიშვება, ამ ადგილას არათავისუფალი იქნება. თუმცა თავისუფლების კონცეპტი, ძირითადად, ქმედებებს მიემართება და არა ადგილმდებარეობებს: ვიღაც თავისუფალია, მოიმოქმედოს X ან Y. მაშინ, რა კავშირი არსებობს სადმე ყოფნის თავისუფლებასა და რაიმეს კეთების თავისუფლებას შორის?

დასაწყისში შევეხე ტრუიზმს, რომ ყველაფერი, რასაც ადამიანი აკეთებს, სადმე უნდა გაკეთდეს. ამ თვალსაზრისით, ყველა ქმედებას აქვს სივრცობრივი ასპექტი (ისევე, როგორც მრავალ ქმედებას, დამატებით, აქვს მატერიალური კომპონენტი, როგორცაა ხელსაწყოების, ინსტრუმენტების ან ნედლი მასალის გამოყენება). მეტ-ნაკლებად ცხადი უნდა იყოს, რომ თუკი ადამიანი თავისუფალი არაა კონკრეტულ ადგილზე, მას ამ კონკრეტულ ადგილზე არაფრის გაკეთება არ შეუძლია. თუკი მე თქვენს ბაღში ყოფნის უფლება არ მაქვს (რადგან თქვენ მე ეს ამიკრძალებთ), მაშინ მე არ შემიძლია მანდ ჩემი სადილი მივირთვა, სიტყვით გამოვიდე, ანდა სალტო გავაკეთო. მართალია, შესაძლოა სხვაგან ამ ყველაფრის გაკეთება შემიძლოს, მაგრამ არ ვარ თავისუფალი, რომ ეს ქმედებები თქვენს ბაღში განვახორციელო. რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, აქედან გამომდინარეობს, რომ ადამიანი, რომელიც არ არის თავისუფალი, იყოს რაიმე ადგილას, არ არის თავისუფალი, რომ რაიმე აკეთოს. ასეთი ადამიანი ყოვლისმომცველად არათავისუფალია. ასეთი იქნებოდა უსახლკარო ადამიანის მდგომარეობა იმ ლიბერტარიანულ სამოთხეში, რომელიც ზემოთ წარმოვიდგინეთ. ისინი, უბრალოდ, თავისუფლების გარეშე იქნებოდნენ (ან, რომ დავაზუსტოთ, ნებისმიერი თავისუფლება, რომელიც მათ ექნებოდათ, სრულად დამოკიდებული იქნებოდა იმათ შემწყნარებლობაზე, ვის საკუთრებაშიც იქნებოდა ადგილები, რომლებისგანაც შედგებოდა განსახილველი საზოგადოების ტერიტორია).

სასიხარულოდ, ჩვენი საზოგადოება ასეთი ლიბერტარიანული სამოთხე არ არის. არსებობს ადგილები, სადაც უსახლკაროებს შეუძლიათ იყვნენ და ამის გამო არსებობს ქმედებები, რომლებიც მათ შეუძლიათ განახორციელონ. ისინი თავისუფალნი არიან, რაიმე აკეთონ ქუჩებში, პარკებში და ხიდების ქვეშ. ჩვენგან განსხვავებით, მათი თავისუფლება საერთო საკუთრებზეა დამოკიდებული. რომ გავმეორდე, - ჩვენს საზოგადოებაში უსახლკაროებს თავისუფლება მხოლოდ იმ ფარგლებში აქვთ, რა ფარგლებშიც ჩვენი საზოგადოება კომუნისტურია.

ეს დასკვნა შესაძლოა ზედაპირულად და პროვოკაციულად ჟღერდეს. მაგრამ იგი ასახავს იმ ცივ და საზარელ რეალობას, რომელშიც ამერიკაში მყოფ უსახლკარო კაცებს, ქალებს და ბავშვებს უწევთ ცხოვრება. მათთვის კერძო საკუთრების წესები ღობეებივითაა, რომელიც დგას მათსა და სადმე ყოფნას შორის, მათსა და რაიმე ქმედების განსახორციელებლად საჭირო ადგილს შორის. თავისუფლების გადმოსახედიდან, მათი ერთადერთი იმედი ქუჩებში, პარკებსა და საერთო თავშესაფრებშია და იმ ფაქტში, რომ კოლექტიური რესურსების გამოყენება ყველასთვისაა შესაძლებელი.

ხანდახან იტყვიან, რომ თავისუფლება ბევრს არაფერს ნიშნავს იმ ადამიანისთვის, რომელსაც სცივა და სწყურია. ჩვენ ყურადღება უნდა გავამახვილოთ უსახლკაროთა გასაჭირის მატერიალურ ასპექტზე და არა აბსტრაქტულ ლიბერალურ წუხილზე თავისუფლების შესახებ. ეს შესაძლოა, სათანადო პასუხი იყოს მათთვის, ვინც მაღალფარდოვნად და უაზრო თავმოწონებით საუბრობს იმ ადამიანების გამოხატვის თავისუფლების ან რელიგიის თავისუფლების დაცვაზე, რომლებსაც ადამიანური ცხოვრების პირველადი საჭიროების ნივთებიც კი არ გააჩნიათ.¹⁰ მაგრამ თავისუფლება და მატერიალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება ერთმანეთისგან მკაცრად არ უნდა იყოს გამიჯნული, თითქოს ამ უკანასკნელს არაფერი ჰქონდეს საერთო იმასთან, თუ რისი გაკეთება შეუძლია ადამიანს თავისუფლად და რისი - არა. მე ყურადღებას ვამახვილებ ისეთ თავისუფლებებზე, რომლებიც მჭიდროდაა დაკავშირებული საჭმელთან, თავშესაფართან, ტანისამოსთან და ელემენტარული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებასთან. როდესაც ადამიანს რაიმე უჭირს, იგი არ წყვეტს თავისუფლებაზე ფიქრს, უბრალოდ, მისი მთავარი საზრუნავი ხდება კონკრეტული ქმედებების განხორციელების თავისუფლება. იმ ადამიანისთვის, რომელსაც სცივა და გალუმპულია, მისთვის ყველაზე მეტად მნიშვნელოვანი თავისუფლება ნებისმიერ ხელმისაწვდომ თავშესაფარში დარჩენის თავისუფლებაა. იმ ადამიანისთვის, რომელიც დაღლილობისგან ძალ-ღონე გამოცლილია, ყველაზე მნიშვნელოვანი თავისუფლება ის არის, რომ მას ხელკეტი არ ურტყან, როდესაც მეტროში დასაჯდომ ადგილზე რამდენიმე საათით დაძინებას ცდილობს.

აქ იკვეთება ზოგადი საკითხი ღარიბ ადამიანთა მეტად პასიური იმიჯის შესახებ, რომელიც შექმნილია იმათ წარმოდგენაში, ვისაც მიაჩნია, რომ ჩვენ მათი საჭიროებები უნდა გვადარდებდეს და არა მათი თავისუფლება.¹¹ მაშინაც კი, როდესაც ადამიანი ღატაკია, იგი საკუთარი იდეებისა და ინიციატივების მქონე აგენტად რჩება. მართლაც, ვინაიდან ისინი მარტონი არიან საფრთხის წინაშე, ყოველგვარი უსაფრთხო ადგილის გარეშე, მათ ხშირად

¹⁰ გამოსადეგი დისკუსიისთვის იხ. I. Berlin, *Introduction*, in *Four Essays on Liberty* I, Xiv-Lv, 1969.

¹¹ იხ. აგრეთვე J. Waldron, *Welfare and the Images of Charity*, 36 *Phil. Q.* 463, 1986.

უნვეთ, იყვნენ უფრო მოხერხებულნი, გაატარონ მეტი დრო იმაზე ფიქრში, თუ როგორ იცხოვრონ, ისინი უფრო ფრთხილად უნდა მოეკიდონ ყველაფერს, უფრო მეტი რამ უნდა დააფასონ, ვიდრე ამას კომფორტულად მყოფი ავტონომიური აგენტი აკეთებს, რომელიც წარმოგვიდგენია ოჯახით, სახლითა და სამსახურით ოფისში ან უნივერსიტეტში და, როდესაც მათ ეს შეუძლიათ, ღარიბი ადამიანები პოულობენ საკუთარი ინიციატივების ამ დაბრკოლებების გადასალახად გამოყენების ხერხებს. მათ ეს უნდა გააკეთონ; წინააღმდეგ შემთხვევაში, ისინი ცოცხლები აღარ იქნებიან.

ყველაზე უფრო მეტად სასოწარკვეთილი გაჭირვებულებიც კი არ არიან ყოველთვის პარალიზებულნი გასაჭირით. არსებობს რაღაცები, რისი გაკეთებაც მათ ფიზიკურად თავადვე შეუძლიათ. ზოგჯერ ისინი თავშესაფარს დაცლილ სახლში შესვლით ანდა გადახურულ ადგილას ძილით პოულობენ. ისინი საჭმელს სხვადასხვა ადგილებიდან აგროვებენ, მის მოსამზადებლად ცეცხლს ანთებენ და მის საჭმელად პარკში სხდებიან. შესაძლოა, ისინი ბუჩქების უკან შარდავდნენ და ტანსაცმელს შადრევნებში რეცხავდნენ. მათი ფიზიკური მდგომარეობა კომფორტული ნამდვილად არ არის, მაგრამ მათ *შესწევთ უნარი*, იმგვარად იმოქმედონ, რომ რაღაცები თავიანთთვის უფრო მეტად ასატანი გახადონ. ერთი კითხვა, რომელზეც პასუხი როგორც საზოგადოებამ უნდა გავცეთ, არის სამართლიანობისა და სოციალურ პოლიტიკასთან დაკავშირებული ზოგადი კითხვა, - უნდა შევვყოთ თუ არა ისეთ ეკონომიკურ სისტემას, რომელშიც ადამიანთა დიდი რაოდენობა უსახლკაროა. როგორც ჩანს, ვინაიდან ამაზე პასუხი არის „კი“, მაინც ისმის კითხვა, რამდენად გვსურს ამ რთულ ვითარებაში მყოფ ადამიანებს ისე შევხედოთ, როგორც თავისუფალ აგენტებს, რომლებიც საკუთარი საჭიროებებისამებრ იმოქმედებენ საჯარო ადგილებში, - მათთვის ხელმისაწვდომ ერთადერთ სივრცეში. მართლაც შემაშინებელია ის ფაქტი, რომ ვისაც თანამედროვე შეერთებულ შტატებში *აქვს* სახლი და სამსახური, პირველ კითხვაზე უპასუხებს „კი“, ხოლო მეორეზე - „არა“.

ა. ნეგატიური თავისუფლება

სანამ გავაგრძელებდე, მსურს თავისუფლების იმ კონცეფციას შევხებო, რომელსაც ამ ესეში ვგულისხმობ. იმათ, ვინც თვლის, რომ უსახლკარო ადამიანებს (ან, ზოგადად, ღარიბ ადამიანებს) დანარჩენ ჩვენგანზე ნაკლები თავისუფლება აქვთ, ხშირად ადანაშაულებენ „პოზიტიური“ თავისუფლების სადავო, საშიშ და კითხვების გამჩენ კონცეფციაზე აპელირებაში.¹² ხშირად მიიჩნევენ, რომ ამ დასკვნების გასაკეთებლად „ნეგატიური“ თავისუფლების ტრადიციული ლიბერალური იდეის ფარგლებიდან გასვლაა საჭირო.

მაგრამ აქ ამაზე კამათი აუცილებელი არ არის. თავისუფლების ის გაგება, რომელზეც აქამდე მიმუშავია, იმდენად „ნეგატიურია“, რამდენადაც ეს შესაძლებელია. ამასთან დაკავშირებით უცნობი არაფერია (ალბათ, გარდა მისი გამოყენების თანმიმდევრულობისა). როდესაც ვამბობ, რომ ადამიანი თავისუფალია, იყოს რომელიმე ადგილას, ვგულისხმობ ისეთ შემთხვევებს, როდესაც ამის გამო მას სამართლებრივი გზებით არ გააშორებენ ამ ადგილს და არ დასჯიან. ნეგატიური თავისუფლება არის, სულ მცირე, თავისუფლება ისეთი

¹²თავისუფლების „პოზიტიურ“ და „ნეგატიურ“ გაგებას შორის განსხვავებისთვის იხ. I. Berlin, *Two Concepts Of Liberty*, in *Four Essays on Liberty*, 1969. 118.

დაბრკოლებებისგან, როგორცაა ადამიანისთვის რაიმე ქმედების განხორციელების აღკვეთის ძალისმიერი მცდელობა.¹³ ზუსტად ამ ნეგატიური გაგებით (იძულებითი ჩარევის არარსებობა), უსახლკარო ადამიანი არ არის თავისუფალი, , გამოიყენოს ადგილი, რომელიც კერძო საკუთრების წესებს ექვემდებარება (გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც მესაკუთრე, რაიმე მიზეზის გამო, მას ამის ნებას დართავს). უბრალოდ მცდარია ნაცნობი მტკიცება იმის შესახებ, რომ „თავისუფლების“ ნეგატიური გაგების გადმოსახედიდან, ლატაკი ადამიანები ისეთივე თავისუფალი არიან, როგორც დანარჩენი ჩვენთაგანი და რომ ამის ეჭვქვეშ დასაყენებლად თავისუფლების პოზიტიური გაგების ფარგლებში უნდა გადაინაცვლო.¹⁴

ის, რომ კერძო საკუთრება თავისუფლებას ზღუდავს, ცხადია.¹⁵ თუკი მე მიწის ნაკვეთი მაქვს საკუთრებაში, სხვებს აქვთ ვალდებულება, იგი არ გამოიყენონ (ჩემი თანხმობის გარეშე) და ამ ვალდებულების ჩემი შეხედულებებისამებრ აღსასრულებლად სამართლებრივი გზების მთელი რიგი არსებობს. ამ ვალდებულების შესატყვისი უფლება საკუთრებაა და ვალდებულების აღსრულება თავისთავად ნიშნავს სხვის ქმედებაში განზრახ ჩარევას. მართალია, რომ საკუთრებასა და თავისუფლების შეზღუდვას შორის კავშირი, გარკვეულ წილად, შემთხვევითია: როგორც ენდრიუ რივი აღნიშნავს, „მართალია, შემძლია ჩემი საკუთრება ვინმესთვის რაიმე ქმედების აღსაკვეთად გამოვიყენო, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ამას აუცილებლად გავაკეთებ“.¹⁶ მაგრამ ასეთი პირობითობა ნებისმიერი იურიდიული შეზღუდვის შემთხვევაში არსებობს. წარმომადგენლობითობაზე დაფუძნებულმა შტატმა შესაძლოა ისეთი კანონები მიიღოს, რომელიც თანამდებობის პირებს განსხვავებული აზრის ჩახშობის უფლებამოსილებას აძლევს. თეორიულად, მათ, კონკრეტულ შემთხვევაში, შესაძლოა ამისგან თავი შეიკავონ, მაგრამ აღნიშნულ კანონს მაინც თავისუფლების შეზღუდვად მივიჩნევდით, თუკი განსხვავებული აზრის მქონე ადამიანებს მათ წინააღმდეგ ამ კანონის გამოყენების ალბათობის გათვალისწინება მოუწევდათ. მართლაც, ხშირად ოფიციალური დისკრეცია „სუსხავს“ იმ თავისუფლებას, რომელიც მისი გამოყენების ნაპრალებში რჩება. შესაბამისად, სწორედ ისე, როგორც რეპრესიულ პოლიტიკურ კანონებს თავისუფლების შეზღუდვას ვუწოდებთ, შეგვიძლია საკუთრების უფლებაც თავისუფლების შეზღუდვად მოვიაზროთ. არ გვჭირდება თავისუფლების სხვა რაიმე სპეციალური განმარტება, გარდა ნეგატიურისა, რომელსაც ლიბერალები იდეოლოგიურად უფრო მეტად მიმსგავსებულ კონტექსტებში იყენებენ.

¹³ ამგვარად განმარტებული ნეგატიური თავისუფლების *locus classicus* არის T. Hobbes, *Leviathan*, ed. C.B. Macpherson, 1968. 261-74.

¹⁴ იმის მტკიცება, რომ ღარიბები ისეთივე თავისუფალი არიან, როგორც დანარჩენი ჩვენგანნი, ზოგჯერ ასოცირდება იმ მოსაზრებასთან, რომ მათ აქვთ იგივე შესაძლებლობა, რომ შეიძინონ ქონება და გახდნენ მდიდრები თუ არა, უკეთეს მდგომარეობაში მყოფნი მაინც, როგორც ჩვენ. მსჯელობის ეს ხაზი განხილულია *infra* ნაწ. VI. ამ დროისათვის, ეს გავლენას არ ახდენს იმ დებულებაზე, რომ ღარიბად ყოფნა უდრის არათავისუფლად ყოფნას იმ შემთხვევაშიც კი, თუკი ადამიანს ამ მძიმე მდგომარეობიდან თავის დაღწევა შეუძლია (აქ შესაძლოა, ანალოგია გამოგვადგეს: პატიმარი, რომელსაც ვადამდე გათავისუფლების შესაძლებლობა აქვს, ვერ ახერხებს ამ შესაძლებლობის გამოყენებას და რჩება არათავისუფალი იმდენად, რამდენადაც იგი რჩება პატიმრად.).

¹⁵ განსაკუთრებით ცხადი მტკიცებისთვის იხ. Cohen, *Capitalism, Freedom and the Proletariat*, in *The Idea Of Freedom*, ed. A. Ryan, 1979. 9, 11-14.

¹⁶ A. Reeve, *გემოთ* სქოლიო 9, გვ. 107.

განმარტებასთან დაკავშირებული წინააღმდეგობა ხშირად თავისუფლებასა და რაიმეს გაკეთების შესაძლებლობის ქონას შორის განსხვავებას ეყრდნობა.¹⁷ ამბობენ, რომ უსახლკარო ადამიანები, შესაბამისი გაგებით, *თავისუფალნი* არიან, გააკეთონ ყველაფერი ის, რაც დანარჩენმა ჩვენგანმა. მაგრამ სამწუხარო ფაქტი ის არის, რომ მათ არ აქვთ საკუთარი თავისუფლების რეალიზაციის *საშუალება*, *ძალა* და *შესაძლებლობა*. აღნიშნული დებულება თითქმის ყოველთვის მცდარია იმ მცირე გამონაკლისების გარდა, როდესაც ასეთი ადამიანები იმდენად დასუსტებული არიან საკუთარი მდგომარეობის გამო, რომ არაფრის გაკეთება არ შეუძლიათ, უსახლკარო ადამიანებზე ვერ ითქმის, რომ ისინი *უუნარონი* არიან, რომ კერძო საკუთრებაში არსებულ ადგილებში შევიდნენ, სადაც შესვლა ეკრძალებათ. მათ შეუძლიათ აძვრნენ კედლებზე, გააღონ კარი, გადალახონ ზღურბლები, ჩაამსხვრიონ ფანჯრები და ა. შ., რათა შეაღწიონ იმ დაწესებულებებში, სადაც მათი ყოფნა გამორიცხებულია საკუთრებასთან დაკავშირებული კანონების ძალით. ის, რაც მათთვის დაბრკოლებას წარმოადგენს, სწორედ ის ბარიერია, რაც ნეგატიურად არათავისუფალი ნებისმიერი ადამიანის წინაშე დგას: იმის ალბათობა, რომ ვიღაც სხვა მათ ქმედებას იძულებით დააბრკოლებს. რასაკვირველია, მდიდრები ცდილობენ, რომ თავიანთ ბალებში შესვლა უსახლკაროებისთვის შეუძლებელი და უკანონო გახადონ: ისინი აშენებენ იმდენად მაღალ კედლებს, რამდენადაც ეს შესაძლებელია და მათ ზემოთ დამსხვრეულ მინებს ათავსებენ. მაგრამ ის, რომ აღნიშნული არ წარმოადგენს არათავისუფლებისგან გამიჯვანდ უბრალო უუნარობას, გამომდინარეობს იქიდან, რომ უსახლკარო ადამიანებს ამ ფიზიკური დაბრკოლებების გადალახვის *მცდელობაც* კი ეკრძალებათ. ისინი შეიძლება ძალით წაიყვანონ ამ ადგილიდან და სანქციები დააკისრონ კედლებზე აძრომის მცდელობის გამო.

ხანდახან გამოყენებული მეორე მიდგომა შემდეგნაირია: უსახლკარო ადამიანები ყველა დანარჩენზე უფრო ნაკლებად თავისუფლებად უნდა ჩაითვალოს მხოლოდ მაშინ, თუკი გვჯერა, რომ მათი მდგომარეობა ასეთი სხვა პიროვნების (არა თავად უსახლკარო ადამიანის) გამოა.¹⁸ თუმცა ის იდეა, რომ უსახლკარო ადამიანის მდგომარეობაზე ვიღაც სხვა არის პასუხისმგებელი, ბუნდოვანია. საქმე შეიძლება იმაში იყოს, რომ ადამიანი უსახლკაროა გამქირავებლის, დამსაქმებლის ან თანამდებობის პირის ადრინდელი გამიზნული და უგულო ქმედებების შედეგად ანდა გამიზნული კაპიტალისტური სტრატეგიის გამო, რომელიც უმუშევართა ინდუსტრიული ჯარის დიდი რეზერვის შექმნისა და შენარჩუნებისკენ იყო

¹⁷ განსხვავება შეგვიძლია ვნახოთ ჰობსის განხილვაში. იგი თავისუფლებას განმარტავს როგორც „გარეგანი წინააღმდეგობის“ ნაკლებობას და დასძენს, „როდესაც მოძრაობის შეფერხება საგნისგან განუყოფელია, ჩვენ არ ვიტყვით, რომ მას თავისუფლება უნდა, არამედ [ვითქვით, რომ] მას მოძრაობის ძალა სჭირდება, როგორც მაშინ, როდესაც ქვა უძრავად დევს ან როდესაც ადამიანს ავადმყოფობა საწოლზე მიაჯაჭვებს“.

T. Hobbes, *მემოთ* სქოლიო 13, გვერდი 262. იგი გვხვდება ბერლინთანაც: „თუკი ვიძახი, რომ ჰაერში ათ ფუტზე ზევით ახტომა არ შემიძლია, ან რომ კითხვა არ შემიძლია, რადგან ბრმა ვარ, ან რომ ჰეგელის შავბნელი ნაწილების გაგება არ შემიძლია, უცნაური იქნება იმის თქმა, რომ ამ ხარისხით დამონებული ან იძულების ქვეშ ვარ“. I. Berlin, *მემოთ* სქოლიო 12, გვერდი 122.

¹⁸ Cf. I. Berlin, *მემოთ* სქოლიო 12, გვერდი 123:

„ერთადერთი მიზეზი იმისა, რატომაც საკუთარ თავს შესაძლოა, იძულების ან მონობის მსხვერპლად აღვიქვამდე, გამომდინარეობს ჩემი რწმენიდან იმაში, რომ ჩემ მიერ კონკრეტული ნივთის მოპოვების უუნარობა არის სხვა ადამიანთა მიერ საქმის წინასწარ იმგვარად დალაგების შედეგი, რომ მე არ შემიძლია, მქონდეს საკმარისი ფული [ამ ნივთის საფასურის სახით] გადასახდელად. სხვა სიტყვებით, ტერმინის ეს გამოყენება დამოკიდებულია კონკრეტულ სოციალურ და ეკონომიკურ თეორიაზე ჩემი უპოვრობის ან სისუსტის მიზეზების შესახებ.“

მიმართული.¹⁹ ეს შესაძლოა ასე იყოს, მაგრამ ასეც რომ არ იყოს, თუკი მათი უსახლკაროდ ყოფნა არავის არ შეიძლება დაბრალებდეს და არაფერს შეიძლება მიეწეროს გარდა მათი საკუთარი ქმედებებისა და ბაზრის არაპერსონალური ფუნქციონირებისა, ჩემ მიერ დასმული საკითხი არსად მიდის. მათი უსახლკარობა არათავისუფლებაში მდგომარეობს. მართალია, შესაძლოა არავის ბრალი არ იყოს ის, რომ მათ არც ერთ ისეთ ადგილას არ შეუძლიათ მისვლა, საიდანაც ძალით არ მოაშორებენ, მაგრამ ის, რომ მათი მოშორება შესაძლებელია ისეთი ადგილებიდან, სადაც ისინი არ დაიშვებიან, მაინც მათი თავისუფლებიდან გადახვევას უტოლდება და ეს გადახვევა შედგება მესაკუთრეების, მცველებისა და პოლიციელების გამიზნული ქმედებებისგან. რომ გავმეორდე, ის, რომ მათ არსად წასასვლელი ადგილი არ აქვთ, ნიშნავს, ისინი არათავისუფალნი (ნეგატიური გაგებით) არიან, სადმე იყვნენ. ეს იგივეა, რომ სხვები მიზანმიმართულად არიან უფლებამოსილნი, ისინი ძალით გაიყვანონ იმ ადგილიდან, სადაც აირჩევენ ყოფნას. იმისათვის, რომ ეს, როგორც ასეთი, არათავისუფლების სიტუაციად დავახასიათოთ, აღარ გვჭირდება სხვა ახსნა-განმარტებების მოხმობა ამ მდგომარეობის მიზეზებთან დაკავშირებით.

მესამე, - ვინმემ შესაძლოა განაცხადოს, რომ ადამიანი არათავისუფალი არ ხდება მაშინ, როდესაც მას ხელს უშლიან რაიმე არამართებულის გაკეთებაში, - ისეთი რამის გაკეთებაში, რომელიც ვალდებულია, რომ არ გააკეთოს. ვინაიდან სხვა პირის საკუთრებაში შეღწევა და საერთო საკუთრების არამიზნობრივი გამოყენება არასწორია, ამ ნაწილში ადამიანის ვალდებულებების აღსრულება თავისუფლებიდან გადახვევა არ იქნება. ირონიულია, რომ თავისუფლების კონცეპტის ეს „მორალიზაცია“ ნამდვილად გაუტოლდებოდა გადასვლას პოზიტიური განმარტების ჭრილისკენ.²⁰ სწორედაც რომ თავისუფლების სიქველესთან გაიგივება (და ის დაშვება, რომ მანკიერებაზე შეზღუდვის დაწესება სულაც არ წარმოადგენდა შეზღუდვას) იყო ის, რაც ლიბერალებს ყველაზე მეტად ადარდებდათ პოზიტიურ თავისუფლებასთან მიმართებით.²¹

ნებისმიერ შემთხვევაში, თავისუფლების „მორალიზაცია“ დამაბნეველია და ამ კონტექსტში ბევრ კითხვას ბადებს. იგი ყურადღების მიღმა ტოვებს თავისუფლების შეზღუდვისა და თავისუფლების გაუმართლებელი შეზღუდვის საკითხებს, წერტილს უსვამს კონკრეტულ კითხვებს, რომლებსაც საღი აზრი ღიად ტოვებს. როგორც ჩანს, იგი ეყრდნობა იმ გაგებას, - რომელიც ბევრმა ლიბერალმა ყველა სხვა ასპექტში უკუაგდო, - რომ ჩვენი ყველა მორალური და პოლიტიკური ინტერესის საგანი ერთ კოხტა შეფუთვაში თავსდება ისე, რომ

¹⁹ იხ. K. Marx, *Capital*, თარგმანი: B. Fowkes, 1976. 781-802.

²⁰ თავისუფლების „მორალიზებული“ განმარტების იდეის შესახებ, იხ. Cohen, *გემოთ* სქოლიო 15, გვერდი 12-14.

²¹ Cf. I. Berlin, *გემოთ* სქოლიო 12, გვერდი 133:

„როგორც კი ამ მიდგომას გავიზიარებ, შემიძლია, უფლებებელყო საზოგადოებაში ადამიანების რეალური სურვილები ან დავაშინო, დავჩაგრო, ვაწამო ისინი მათი „ნამდვილი“ საკუთარი თავის სახელით, ნამდვილად მეცოდინება რა, რომ რაც არ უნდა იყოს ადამიანის მიზანი (ბედნიერება, მოვალეობის შესრულება, სიბრძნე, სამართლიანი საზოგადოება, თვითრეალიზაცია) აუცილებლად მისი თავისუფლების იდენტური უნდა იყოს [...]“.

საჭირო არ იყოს (სათანადოდ გაგებულ) თავისუფლებასა და სხვა ისეთ ღირებულებებს შორის არჩევანის გაკეთება, როგორებიცაა საკუთრება და სამართლიანობა.²²

იმის თქმა - და მტკიცედ მწამს, რომ ასეც უნდა ვთქვათ, - რომ საკუთრების წესები თავისუფლებას ზღუდავს, იმას არ ნიშნავს, რომ ეს წესები *eo ipso* არ არის მართებული.²³ ეს უბრალოდ იმის თქმას ემსახურება, რომ ისინი თავისუფლებასთან დაკავშირებულ საკითხებს ეხება და რომ ყველა, ვინც თავისუფლებას ღირებულად მიიჩნევს, ყურადღებით უნდა იყოს, როდესაც საკუთრებასთან დაკავშირებული საკითხები განიხილება (უსახლკარო ადამიანებთან დაკავშირებით ჩემ მიერ განხილული არგუმენტი იმის ნათელი მაგალითია, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია, რომ ეს მხედველობიდან არ გამოგვრჩეს.).

რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, თავისუფლების კონცეპტში საკუთრების კონკრეტული სისტემის (უფლებები, ვალდებულებები და ამჟამად არსებული დისტრიბუცია) მორალურობის შემოტანით, მორალიზაციის მიდგომა გვართმევს იმის შესაძლებლობას, რომ ეს კონცეპტი საკუთრებასთან დაკავშირებით დისკუსიებში საყრდენად გამოვიყენოთ. თუკი ცნებების „თავისუფალი“ და „არათავისუფალი“ გამოყენებით ჩვენ იმთავითვე ვუშვებთ, რომ არ არის მართებული A-მ ისეთი რამ გამოიყენოს, რაც B-ს ეკუთვნის, ჩვენ ვერ დავიწყებთ „თავისუფლებაზე“ აპელირებას იმის ასახსნელად, თუ რატომ არის B-ს საკუთრება რაიმე რესურსზე გამართლებული. საკუთრების ჩვენს სისტემას ვერც ხოტბას შევასხამთ როგორც „თავისუფალი“ საზოგადოების საფუძველს, რადგან ასეთი ტრაბახი სხვა არაფერი იქნებოდა, თუ არა ტავტოლოგია. მართალია რომ, თუკი ჩვენი საკუთრების სისტემის გამართლების დამოუკიდებელი საფუძვლები გვაქვს, *შეგვიძლია* თავისუფლების იდეაზე აპელირების გარეშე ვთქვათ, საკუთრების უფლებაში ჩარევა არასწორია. ამ შემთხვევაში, კითხვები არ ჩნდება იმ მტკიცებასთან დაკავშირებით, რომ საკუთრების უფლების დარღვევისგან ვინმეს შეკავება არ ითვლება ამ უკანასკნელის თავისუფლების შეზღუდვად, მაგრამ ეს სტრატეგია ძვირი გვიჯდება. აღნიშნული არა მხოლოდ გარდაქმნის თავისუფლების ჩვენს კონცეფციას პოზიტიური თავისუფლების მორალიზებულ გაგებად (სადაც ერთადერთი რელევანტური თავისუფლება იმის კეთების თავისუფლებაა, რაც სწორია), არამედ ეს, ამავდროულად, სრულად გამორიცხავს თავისუფლების კონცეპტს საკუთრების უფლების გამართლებასთან დაკავშირებული დისკუსიიდან. ვინაიდან საკუთრების თეორეტიკოსთა უმრავლესობას არ უნდა ამ არგუმენტში თავისუფლების კონცეპტის როგორც რესურსის დაკარგვა, იმაზე დაუინება, რომ საკუთრების წესები თავისუფლების შეზღუდვად არ უნდა ჩაითვალოს, სულ მცირე, დიდი სტრატეგიული შეცდომაა.

²² ისაია ბერლინის ნაშრომების მთელი ტვირთი ის იყო, რომ ასეთი კოხტა შეფუთვის მოლოდინი არ უნდა შეგვექმნოდა.

²³ არც იმის უარყოფა ხდება, რომ მათ შესაძლოა, საერთო ჯამში, თავისუფლება გაზარდონ. ისაია ბერლინმა საკითხი კონკრეტულად ჩამოაყალიბა: „ყველა კანონი თითქოს ამცირებს *გარკვეულ* თავისუფლებას, თუმცა შესაძლოა, იგი სხვა თავისუფლების გაზრდის საშუალება იყოს. ის, თუ რამდენად ზრდის იგი ჯამურ მიღწევად თავისუფლებას, რა თქმა უნდა, დამოკიდებული იქნება კონკრეტულ სიტუაციაზე“. I. Berlin, *გემოთსქოლიო* 10, გვერდი xlix n. 1 (ხაზგასმა ტექსტშია).

ბ. ზოგადი აკრძალვები და კონკრეტული თავისუფლებები

ვფიქრობ, ჩემი მიდგომა ტრადიციული ნეგატიური თავისუფლების ერთგულია. ადამიანი თავისუფალია რაიმე გააკეთოს, თუკი მას ამის გაკეთებაში იძულებით არ შეუშლიან ხელს და ამის გამო არ დასჯიან. თუმცა ჩემ მიერ ამ პოზიციის გამოყენების გზა შესაძლოა, ცოტა დამაბნეველი ჩანდეს. აქ საქმე გვაქვს იმ ზოგადობასთან, რომლითაც ქმედებებია აღწერილი.

ის კანონები, რომლებიც გვაქვს, ძირითადად ქმედებათა ზოგად სახეობებს მოიხსენიებს და არა კონკრეტული ადამიანების მიერ კონკრეტულ დროსა და ადგილას განხორციელებულ კონკრეტულ ქმედებებს. კანონი არ დაადგენს, რომ „ჯინ სმიტი არ უნდა დაესხას თავს სარა ჯონსს პარასკევს, 24 ნოემბერს, კოლეჯ ავენიუსა და ბანკროფტზე“. იგი დაადგენს „თავდასხმა აკრძალულია“ ან რაიმე ამის ტოლფასს და გასაგებია, რომ ეს აკრძალვა მიემართება ყველა ასეთ ქმედებას, ვინც არ უნდა ჩაიდინოს და რა ადგილასაც არ უნდა იყოს ეს. ზოგადი სახის ქმედების აკრძალვა განიმარტება როგორც აკრძალვა ამ ტიპის ყველა შემადგენელ ერთეულზე. იურისტები ამბობენ, რომ ჩვენს კანონებში სწორედ ასეთი ზოგადობა უნდა დავაფასოთ, ეს „კანონის უზენაესობის“ კომპლექსური იდეალის ნაწილია. აღნიშნული კანონებს უფრო მეტად განჭვრეტადსა და გასაცნობად უფრო მარტივს ხდის. ამით კანონები უკეთესი სახელმძღვანელო ხდება მოქალაქისთვის, რომელსაც სჭირდება ხისტი და გამოსაყენებლად მზა ცოდნა (და არა ჭარბი ტექნიკური ცოდნა) იმისა, თუ რისი გაკეთება შეუძლია და რისი არა საქმიანობისას. აკრძალული ქმედებების ზოგადი ცნებებით ჩამოყალიბებული ნუსხა ამ მიზანს შესანიშნავად აღწევს.²⁴ იგი ასევე ემსახურება უნივერსალიზაციისა და რაციონალურობის მორალურ იდეალებს: რაიმე ქმედების აკრძალვის მიზეზი უნდა იყოს იგივე ტიპის ნებისმიერი სხვა ქმედების აკრძალვის მიზეზიც, თუკი მათ შორის შესაბამისი განსხვავება არ არსებობს (რომელიც შესაძლოა, ასევე ზოგადი ტერმინებით ჩამოყალიბდეს).²⁵

ეს ყოველივე მნიშვნელოვანია. თუმცა არსებობს „კანონის უზენაესობის“ იდეალის სხვა ასპექტი, რომელმაც, ამ ზოგადობაზე დაჟინებასთან ერთად, შესაძლოა გარკვეულ სირთულეებამდე მიგვიყვანოს. ჩვენი მსგავი სამართლებრივი სისტემები თავს შემდეგი მახასიათებლით იწონებს: „ყველაფერი, რაც ექსპლიციტურად აკრძალული არაა, ნებადართულია“. თუკი, კანონი არ ადგენს, რომ, მაგალითად, სიმღერა ანდა ძუნძული აკრძალულია, ეს მოქალაქისთვის იმაზე მიუთითებს, რომ სიმღერა და ძუნძული ნებადართულია ანუ ადამიანი თავისუფალია, რომ აღნიშნული ქმედებები განახორციელოს. ამ ნაწილში თავისუფლების გასაზომად მას მხოლოდ იმის ცოდნა სჭირდება, რომ კანონი გარკვეულ აკრძალვებს ადგენს. მისი თავისუფლება მხოლოდ ამის შემავსებელია.²⁶

²⁴ ზოგადობას, განჭვრეტადობასა და კანონის უზენაესობას შორის ურთიერთმიმართების შესახებ, იხ. F. Hayek, *The Constitution Of Liberty*, 1960. 148-61.

²⁵ იხ. R. Hare, *Freedom and Reason*, 1963. 10-21.

²⁶ მაგალითად, დაისი აღწერს „კანონის უზენაესობის“ პირველ პრინციპს: „არავინ უნდა აგოს პასუხი ქონებით ან სხეულით და არავის ქონებას ან სხეულს არ შეიძლება ვინმემ მიაყენოს ზიანი, გარდა კანონის ისეთი დარღვევის გამო, რომლის არსებობაც სამართლებრივი გზით იყო დადგენილი ჩვეულებრივი სასამართლოების მიერ“. A. Dicey, *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 10th ed., 1959. 188. ჰობსმა იგივე დოქტრინა უფრო ლაკონურად ჩამოაყალიბა: „რაც შეეხება თავისუფლებებს, ისინი კანონის მდუმარებაზეა

სირთულე იმ შემთხვევაში წარმოიშობა, თუკი დავეყრდნობით იმ ვარაუდს, რომ ადამიანის თავისუფლება არის იმ ზოგადი აკრძალვების შემავსებელი, რომლებიც მასზე ვრცელდება. რადგან, მართალია, შესაძლოა კონკრეტულ ქმედებებთან დაკავშირებით აკრძალვის არსებობის ვარაუდი, შესაძლებელია ზოგად დონეზე ფორმულირებულ აკრძალვებზე დაყრდნობით („ყველანაირი მკვლელობა არასწორია“ გულისხმობს, რომ „ჩემ მიერ დღეს ჩადენილი ეს მკვლელობა არასწორია“), მაგრამ შეუძლებელია ზოგადი აკრძალვის არარსებობის გამო ვივარაუდოთ, რომ კონკრეტული ქმედებები დაშვებულია. ჩვენს საზოგადოებაში არ არსებობს ველოსიპედის მართვის აკრძალვა, მაგრამ ჩვენ არ შეგვიძლია ამაში ვიგულისხმოთ ის, რომ ველოსიპედის მართვის ყველა კონკრეტული აქტი ნებადართულია. ეს დამოკიდებულია (მათ შორის) იმაზე, თუ რამდენად აქვს კონკრეტულ ადამიანს იმ კონკრეტული ველოსიპედის გამოყენების უფლება, რომლის მართვაც განიხილება.

ეს არ ცვლის კომპლემენტარულობასთან დაკავშირებულ ძირითად იდეას. ჩვენი თავისუფლებები არის იმ აკრძალვების შემავსებელი, რომლებიც ჩვენზე ვრცელდება. შეცდომა იმის ფიქრია, რომ ჩვენზე მხოლოდ ზოგადი აკრძალვები ვრცელდება, რადგან (მაგალითად) სისხლის სამართლის კანონებში მოცემული ზოგადი აკრძალვების გარდა არსებობს კონკრეტული ობიექტებითა და ადგილებით სარგებლობასთან დაკავშირებული აკრძალვებიც, რომლებიც საკუთრების წესებიდან გამომდინარეობს. თუკი არ ვიცით, თუ როგორც გამოიყენება ეს წესები, არც ის ვიცით, თუ რამდენად გვაქვს კონკრეტული ქმედების განხორციელების თავისუფლება.

დიდი არაფრის მოქმელი იქნებოდა იმის განცხადება, რომ საკუთრებასთან დაკავშირებული წესები შესაძლოა ზოგადი პრინციპების სახით იყოს ჩამოყალიბებული - „არავის აქვს ნებართვის გარეშე სხვისი საკუთრების გამოყენების უფლება.“ ისინი შესაძლოა ამგვარად იყოს ჩამოყალიბებული, მაგრამ ამ პრინციპის გამოსაყენებლად ჩვენ არა მხოლოდ ზოგადი ცოდნა, არამედ კონკრეტული ცოდნა გვჭირდება.²⁷ ადამიანმა უნდა იცოდეს, რომ ეს ველოსიპედი მას ეკუთვნის, ის ველოსიპედები კი - სხვებს. მას სჭირდება ეს კონკრეტული ცოდნა განსაზღვრულ ობიექტებთან დაკავშირებით ისევე, როგორც ზოგადი ცოდნა იმ ქმედებათა სახეობებთან დაკავშირებით, რომლებიც დაშვებულია და არ არის დაშვებული.

ნებისმიერ შემთხვევაში, თავისუფლებასთან დაკავშირებით ჩემ მიერ გაკეთებული დასკვნები დამოკიდებულია საკუთრების წესებიდან გამომდინარე და კონკრეტულ ობიექტებთან დაკავშირებული აკრძალვების ისეთივე სერიოზულობით აღქმაზე, როგორითაც აღვიქვამთ სისხლის სამართლის კანონების მიერ დადგენილ ზოგად აკრძალვებს. უდავოა, რომ აკრძალვათა ეს სხვადასხვა ტიპები სხვადასხვა მიზეზებით არის დაწესებული. მაგრამ, თუკი თავისუფლება, უბრალოდ, ადამიანის ქმედებაში მიზანმიმართული ჩარევის არარსებობაში მდგომარეობს, მაშინ ჩვენთვის შეუძლებელი იქნება იმის დადგენა, რამდენად თავისუფალია ადამიანი მანამ, სანამ არ გვეცოდინება ყველაფერი იმ სამართლებრივ შეზღუდვათა სამყაროზე, რომელიც მასზე ვრცელდება. საერთო ჯამში, ადამიანებისთვის ღირებული არა

დამოკიდებული. ისეთ შემთხვევებში, როდესაც სუვერენს წესი არ დაუდგენია, სუბიექტს აქვს თავისუფლება, რომ საკუთარი დისკრეციის საფუძველზე იმოქმედოს ან თავი შეიკავოს მოქმედებისგან.“ T. Hobbes, *შემოთ* სქოლიო 13, გვერდი 271.

²⁷ დისკუსიისთვის იმის შესახებ, თუ როგორც იყენებს არაპროფესიონალი ადამიანი საკუთრების წესებს, იხ. B. Ackerman, *Private Property and the Constitution*, 1977, 116-18.

აბსტრაქტული თავისუფლებაა, არამედ - კონკრეტული ქმედებების განხორციელების თავისუფლება. თუკი ზოგადი აკრძალვის არარსებობა ვინმეს კონკრეტულ თავისუფლებაზე არაფერს გვეუბნება, მაშინ წინდახედულობა გვმართებს მხოლოდ ზოგადი აკრძალვების ნუსხის გამოყენებისას იმის დადგენის მიზნით, თუ რამდენად თავისუფალი ან არათავისუფალია ადამიანი საზოგადოებაში.

ეს დებულებები შესაძლოა გავავრცელოთ უსახლკარო ადამიანებზეც. ჩვენს საზოგადოებაში არ არსებობს ზოგადი აკრძალვები ისეთ ქმედებებთან დაკავშირებით, როგორცაა ძილი ან დაბანა. თუმცა ამის საფუძველზე ვერ ვივარაუდებთ, რომ ყველას შეუძლია იქ იძინოს და დაიბანოს, სადაც მოესურვება. იმის გასარკვევად, თუ რამდენად შეუძლია კონკრეტულ ადამიანს ძილი ან დაბანა, ჩვენ ასევე უნდა შევხედოთ იმას, თუ რამდენად არსებობს ადგილთან დაკავშირებული რაიმე აკრძალვები, რომლებიც შესაძლოა, მის მიერ ამ ქმედებათა განხორციელებაზე გავრცელდეს. სინამდვილეში, თითოეული ჩვენგანი ასეთი შეზღუდვების უზარმაზარი სპექტრის წინაშე დგას. მაგალითად, კერძო ადგილთა უმრავლესობა ჩვენთვის ამ (და ნებისმიერ სხვა) ქმედებათა განსახორციელებლად ხელმიუწვდომელია. მართალია, პროფესორი ვარ და კარგ ხელფასსაც მიხდის, მაგრამ ისეთი მხოლოდ რამდენიმე კერძო ადგილი არსებობს, სადაც შემიძლია დავიძინო და დავიბანო (ვინმე კონკრეტული პირის ნებართვის გარეშე): ჩემი სახლი, ჩემი ოფისი და რესტორანი, რომელსაც ხშირად ვსტუმრობ. უსახლკარო ადამიანთა უმრავლესობას სამსახური არ აქვს და რესტორნებში მათი მხოლოდ მცირე რიცხვი დაიშვება („საპირფარეშოები მხოლოდ მომხმარებლებისთვისაა“). რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, მათ სახლ-კარი არ აქვთ. შესაბამისად, ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით, არ არსებობს კერძო ადგილი, სადაც ისინი თავისუფალი იქნებოდნენ, დაეძინათ ან დაებანათ.

მათთვის ეს თავისუფლებასთან დაკავშირებული უკიდურესად მნიშვნელოვანი ფაქტია, რომელიც ყოველ დღე უნდა ადარდებდეთ. ჩვენგან განსხვავებით, მათთვის არ არსებობს კერძო ადგილი, სადაც მათთვის ძილი და დაბანა ჩვეულებრივი ამბავი იქნებოდა. ვინაიდან ყველას სჭირდება რეგულარულად ძილი და ბანაობა, უსახლკარო ადამიანებს მუდამ უწევთ არა-კერძო ადგილების ძებნა - როგორც არის საჯარო საპირფარეშოები (რომლებიც ამერიკაში მცირე რაოდენობით არის, ყველაზე ცივილიზებული ქვეყნების სტანდარტებით) და თავშესაფრები (თუკი ხელმისაწვდომია, ისიც მხოლოდ ღამით) - სადაც ამ ქმედებების განხორციელება ჩარევის შიშის გარეშე შესაძლებელი. თუკი თავისუფლებას ისე შევხედავთ, როგორც კანონის მიერ დაწესებული ზოგადი აკრძალვების შემავსებელს, ჩვენ შესაძლოა უსახლკარო ადამიანების შესახებ ამ საკითხის უგულებელყოფის საფრთხის წინაშე აღმოვჩნდეთ. ბევრ ჩვენგანს შესაძლოა ამის უგულებელყოფის ფუფუნება ჰქონდეს, რადგან სახლები გვაქვს, სადაც მიგვესვლება. მაგრამ სახლის გარეშე, ადამიანის თავისუფლება არის მისი თავისუფლება, იმოქმედოს საჯაროდ იმ ადგილებში, რომლებიც საერთო საკუთრების წესებს ექვემდებარება. ამაშია განსხვავება ჩვენს თავისუფლებასა და უსახლკარო ადამიანთა თავისუფლებას შორის.

მ. საჯარო ადგილები

მაშასადამე, რისი თქმა შეგვიძლია საჯარო ადგილებზე? თუკი არსებობს ადგილები, სადაც უსახლკარო ადამიანი თავისუფალია იმოქმედოს, ეს ადგილები არის ქუჩები, მეტრო და

პარკები. ეს ზონები ექვემდებარება საერთო საკუთრების წესებს. ვინაიდან მხოლოდ ესენია ის ადგილები, სადაც მათ ყოფნა შეუძლიათ, მხოლოდ ესენია ის ადგილები, სადაც ისინი თავისუფალი არიან, იმოქმედონ. თუმცა ადამიანს არ შეუძლია საჯარო სივრცეში აკეთოს ყველაფერი, რაც მოესურვება. არსებობს სულ მცირე სამი ტიპის შეზღუდვა, რომელსაც ვაწყდებით საერთო საკუთრების წესებს დაქვემდებარებულ ადგილებში.

(1) თუკი საზოგადოებაში არსებობს ზოგადი აკრძალვები ქმედებათა ტიპებთან დაკავშირებით, ისეთი, როგორცაა მკვლელობის აკრძალვა ანდა ნარკოტიკებით ვაჭრობის აკრძალვა, მაშინ ისინი ვრცელდება ამ ტიპის ქმედებათა შემადგენელ ნებისმიერ ადგილას განხორციელებულ ყველა ერთეულზე, არ აქვს მნიშვნელობა, ეს საჯარო სივრცეში იქნება თუ კერძოში და ეს აკრძალვები ვრცელდება ყველაზე. მართალია, მხოლოდ უსახლკარო ადამიანები არიან ისეთ მდგომარეობაში, რომ არ აქვთ სხვა გზა, გარდა იმისა, რომ იყვნენ საჯარო ადგილებში, კანონი მდიდარსაც და ღარიბსაც უკრძალავს ნარკოტიკული ნივთიერებების გაყიდვას და *a fortiori* კრძალავს მათ გაყიდვას ქუჩებსა და პარკებში.

(2) ჩვეულებისამებრ, არსებობს ისეთი აკრძალვებიც, რომლებიც დამახასიათებელია უშუალოდ საჯარო ადგილებისთვის და ადგენს მათი საზოგადოებრივი დანიშნულების საფუძველს. პარკებისთვის დაწესებულია კომენდანტის საათი: ქუჩებსა და ტროტუარებზე ვრცელდება წესები, რომლებიც განსაზღვრავს იმ ფარგლებს, რა ფარგლებში შეიძლება ერთი ადამიანის მიერ მათი გამოყენება, ჩაერიოს მეორე ადამიანის მიერ ამ ადგილების გამოყენებაში. არსებობს წესები დაბრკოლებების შექმნასთან, ქვეითთა მიერ გზის არასათანადო ადგილას გადაკვეთასთან დაკავშირებით და ა. შ. ამ წესთაგან ბევრი შესაძლოა დახასიათდეს და გამართლებული იყოს როგორც სამართლიანობის წესები. თუკი საჯარო ადგილები ყველასთვის ხელმისაწვდომია გამოსაყენებლად, მაშინ უნდა უზრუნველყოთ, რომ ზოგიერთი ადამიანის მიერ მათი გამოყენება სხვებისთვის მის გამოყენებას არ დააბრკოლებს ან შეუძლებელს არ გახდის.

(3) თუმცა საჯარო სივრცეში ქცევის წესების დამდგენ ნორმათაგან ზოგიერთი შესაძლოა უფრო არსებითი იყოს, ვიდრე სხვები. ისინი ეხება ქცევის კონკრეტულ ფორმებს, რომელთა განხორციელებაც საჯაროდ არ შეიძლება, იმისდა მიუხედავად, გვაქვს თუ არა საქმე სამართლიანობის საკითხთან. მაგალითად, ბევრი შტატი და მუნიციპალიტეტი კრძალავს პარკებში სქესობრივ აქტებს. სინამდვილეში, ასეთ აქტებზე არ არსებობს რაიმე ზოგადი შეზღუდვა როგორც ქმედების ტიპზე (თუმცა ზოგიერთ შტატში ჯერ კიდევ მოქმედებს ქორწინებაში არმყოფ პირთა შორის სექსუალური კავშირის წინააღმდეგ მიმართული კანონები). მართალია, ცოლ-ქმარს შორის სქესობრივი კავშირი კანონით ნებადართული და წახალისებულიც კია, ეს, ჩვეულებისამებრ, იკრძალება საჯარო სივრცეებში. ვამბობთ, რომ ასეთი ქმედებებისთვის შესაფერისი ადგილი პირად სივრცეში, - სახლშია.

სხვა მაგალითებიც მახსენდება. არ არსებობს მოშარდვის ამკრძალავი კანონები - ეს ჩვეულებრივი ადამიანური მოთხოვნაა. თუმცა არსებობს საჯარო სივრცეში მოშარდვის ამკრძალავი კანონი, გარდა ამისათვის სპეციალურად განკუთვნილი დაწესებულებებისა და საჯარო საპირფარეშოებისა. ზოგადად, ეს არის ქმედება, რომელიც, თუკი თავისუფალნი ვართ, რომ განვახორციელოთ, ჩვენ ძირითადად ამის განხორციელების თავისუფლება გვაქვს სახლში ანდა სხვა რაიმე პრივატულ ადგილას (რესტორნის საპირფარეშოში), სადაც ყოფნის განყენებული უფლება გვაქვს. ასევე არ არსებობს ძილის

ამკრძალავი კანონი, - ისევ და ისევ, ეს საჭირო და სასურველი ადამიანური ქმედებაა. საკუთარი ფიზიკური და მენტალური ჯანმრთელობის შესანარჩუნებლად ადამიანს ყოველდღე არსებითი დროის განმავლობაში უნდა ეძინოს. თუმცა შტატები და მუნიციპალიტეტები სულ უფრო და უფრო მეტ დადგენილებას იღებენ, რათა აკრძალონ ისეთ საჯარო ადგილებში ძილი, როგორცაა ქუჩები და პარკები.²⁸ საქალაქო ტრანსპორტის სამმართველოს გადაწყვეტილებამ ნიუ-იორკში, მეტროში ძილთან დაკავშირებით აკრძალვების აღსრულების შესახებ ყურადღება ერთი-ორი წლის წინ მიიპყრო.²⁹

ცნობილია, რომ ასეთ დადგენილებებს კონკრეტული გავლენა აქვს უსახლკარო ადამიანებზე, - ეს მათი მიზანიც კია - და ეს გავლენა განსხვავდება იმისგან, რასაც აღნიშნული დადგენილებები ყველა დანარჩენ ჩვენგანზე ახდენს. ყველამ კარგად ვიცით ანატოლ ფრანსის დიქტუმი: „[L]a majestueuse égalité des lois, qui interdit au riche comme au pauvre de coucher sous les ponts...“³⁰ ეს შესაძლოა ჩვენს შემთხვევაზეც გავავრცელოთ და ვთქვათ, რომ მეტროში მოქმედი ახალი წესები ყველას უკრძალავს მანქანებსა და სადგურებზე ძილს ან ძირს წოლას, განურჩევლად იმისა, ადამიანი მდიდარია თუ ღარიბი, უსახლკარო თუ სახლ-კარის მქონე. ეს კანონები ბრწყინვალე მიუკერძოებლობით იქნება ჩამოყალიბებული და, მართლაც, მათმა შემქმნელებმა კარგად იციან, რომ სასამართლოები ამ კანონებს მაშინვე გააუქმებდნენ, თუკი მათი ფორმულირება ვიწროდ იქნებოდა მიმართული მხოლოდ იმათზე, ვისაც სახლ-კარი არ აქვთ. და მაინც, ყველამ კარგად იცის ამ დადგენილებების მიღების მიზეზი და ზოგადი ბუნების საფუძველზე მათი დაცვის ნების-

²⁸ აქვეა რამდენიმე მაგალითი: არიზონას ქ. ფენიქსის ქალაქის კოდექსი ადგენს: „აკრძალულია ქუჩის, ავტო-მაგისტრალის, ხეივანის, საავტომობილო ზოლის, გამზირის, [ან] ტროტუარის გამოყენება [...] ძირს დასაწოლად [ან] დასაძინებლად ... გარდა საგანგებო ფიზიკური მდგომარეობისა ანდა სამედიცინო დახმარების ადმინისტრირების შემთხვევებისა. ფლორიდას ქ. სენტ პიტერსბერგის დადგენილება ანალოგიურად ადგენს, რომ „დაუშვებელია ქუჩებში, პარკებში, ნავსადგურებსა და სხვა საჯარო სივრცეში ძილი“. ამ მაგალითებისთვის დავალებული ვარ პოლ ედვისიან. შენიშვნა, *გემოთ* სქოლიო 1, გვერდი 595 n.5, 596 n.7 (quoting Phoenix, Ariz., City Code § 23-48.01 (1981); St. Petersburg, Fla., Ordinance 25.57 (1973)).

²⁹ და ნიუ-იორკელები დაილაღნენ მეტროში, მატარებლის გაჩერებებზე და სუპერმარკეტებისა და საცხოვრებელი შენობების შესასვლელებთან უსახლკარო ადამიანებთან გამკლავებით.

„ხალხი დაიღალა ადამიანებზე გადაბიჯებით“, - თქვა Coalition for the Homeless-ის ადვოკატების დირექტორმა კეიტ სუმამ.

ლიტენ ტომპსონმა, საქალაქო ტრანსპორტის სამმართველოს თანამშრომელმა, რომელიც მეთვალყურეობს მეტროში უსახლკაროთა დახმარების პროგრამას, განაცხადა, რომ მგზავრების მიერ გამოგზავნილ წერილებში წელს საგრძნობი განსხვავება შეინიშნებოდა.

“წინა წლის დასაწყისში ამ წერილების შინაარსი იყო ‘გთხოვთ, გააკეთეთ რამე, რომ უსახლკაროებს დაეხმაროთ’, თქვა ქ-ნ ტომპსონმა. ‘მაგრამ აგვისტოსა და სექტემბრის შემდეგ ისინი გწერენ: ‘უბრალოდ მოაშორეთ ისინი აქედან, არ მაინტერესებს. უბრალოდ, როგორც გინდათ, ისე მოაშორეთ აქედან’. საქმე უარესობისკენ წავიდა და ხალხს ეს ყელში ამოუვიდა’. [...]

უსახლკარო ადამიანებისთვის, ახალი შეზღუდვები იმას ნიშნავს, რომ დასასვენებელი ადგილის პოვნა კიდევ უფრო რთულია. 29 წლის ჩარლზ კლარკმა, რომელმაც თქვა, რომ ბოლო სამი წლის განმავლობაში მეტროებსა და ბაქნებზე ეძინა, ნიუ-იორკი იმ დღეს დატოვა, როდესაც მეტროს პროგრამის აღსრულება დაიწყო. ‘ეს გულცივი ქალაქია,’ - თქვა მან.

„ვაშინგტონში მივდივარ. იმედია, იქ უკეთესი იქნება“.

Doors Closing as Mood on the Homeless Sour, N.Y. Times, Nov. 18, 1989, at 1, col. 2, 32, col. 1, col. 2.

³⁰ A. France, *Le Lys Rouge*, Rev. Ed. 1923. 117-18 („კანონი, თავისი ბრწყინვალე თანასწორობით მდიდრებსაც და ღარიბებსაც ერთნაირად უკრძალავს ხიდების ქვეშ ძილს“).

მიერი მცდელობა არაგულწრფელი იქნება. მათი მიზანია, რომ მეტროში ძილი აუკრძალონ მათ, ვისაც სხვაგან დასაძინებელი ადგილი არ გააჩნია.³¹

ამაზე ოთხი რამ მიუთითებს. პირველი, მათთვის, ვინც ამ კანონების მიღებას ითხოვს, კარგადაა ცნობილი, რომ მეტრო დასაძინებლად იმდენად უსიამოვნო ადგილია, რომ ამას თითქმის არავინ გააკეთებდა, თუკი სხვაგან წასვლა შეეძლებოდა. მეორე, ამ კანონების დაჟინებით მოთხოვნა წარმოადგენს პასუხს იმაზე, რაც ცნობილია როგორც „უსახლკარობის პრობლემა“. ისე არ არის, რომ ხალხი უცებ დაინტერესდა მეტროში *ძილით*, როგორც ასეთით (თითქოსდა ეს განსაკუთრებით სახიფათო ქმედება იყოს იქ განსახორციელებლად, მოწვევისა და მოძრავ მატარებელზე შეხტომის მსგავსად). როდესაც ხალხი საქალაქო ტრანსპორტის სამმართველოს სწერს და ეუბნება, „უბრალოდ, მოაშორეთ ისინი აქედან. არ მაინტერესებს. უბრალოდ, როგორც გინდათ, ისე მოაშორეთ აქედან“, ყველამ კარგად ვიცით, თუ ვინ იგულისხმება სიტყვაში „ისინი“.³² ხალხს არ სურს უსახლკარო ადამიანებს უცქიროს. მათთვის, ვინც უკეთეს მდგომარეობაშია, არ არის კომფორტული იმ მსხვერპლთა არსებობის შესახებ შეხსენება, რომელთა შეწირვაც საჭიროა მათი მსგავსი სოციალური სტრუქტურის ქონის საფასურის სახით და ისინი მზად არიან, ამ ხალხს ძილის უკანასკნელი საშუალებაც კი მოუსპონ, რათა ასეთი დისკომფორტი თავიდან აირიდონ. მესამე, კანონმდებლობა ითხოვს და ხელს უწყობს ისეთი ხალხი, ვინც დანამდვილებით იცის, რომ უშუალოდ მათ აქვთ დასაძინებელი ადგილი. იმის გამო, რომ *მათ* აქვთ მეტროს გარდა სხვა დასაძინებელი ადგილი, ისინი ასკვნიან, რომ მეტრო ძილისთვის განკუთვნილი ადგილი არ არის. მეტრო ისეთი ადგილია, სადაც მათ, ვისაც სხვა დასაძინებელი ადგილი აქვს, შეუძლია აკეთოს სხვა რამ, გარდა ძილისა.

დაბოლოს, ყველას გასაოცრად, ისინი, ვინც ამ კანონებს დაჟინებით ითხოვენ, ეცდებიან მათ შეცვლას და რეფორმირებას იმგვარად, რომ არასასურველი შედეგი არ ჰქონდეთ იმ ადამიანებზე, ვინც უსახლკარონი არ არიან. მაგალითად, ქალაქის დადგენილება ფლორიდაში, ქლირუოთერში, რომელიც საჯარო სივრცეში ძილს კრძალავდა, გაუქმდა იმის გამო, რომ ზედმეტად ფართო იყო და მისი გავრცელება იმ ადამიანზეც კი შეიძლებოდა, რომელსაც საკუთარ მანქანაში ეძინა.³³ იმ ადამიანთა უმრავლესობას, რომელსაც მანქანა

³¹ ლოს ანჯელესის ცენტრში საჯარო სივრცეების უსახლკაროთათვის „ხელმიუწვდომლად“ გახდის მიზნით შემუშავებული მსგავსი მექანიზმების შესანიშნავი მაგალითებისთვის იხ. M. Davis, *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*, 1990. 232-36, ისევე როგორც დევისის ბოლოთქმა, რომელიც ამ ესეს მოსდევს. Davis, *A Logic Like Hell's: Being Homeless in Los Angeles*, 39 UCLA L. Rev. 325 (1991).

³² იხ. *გემოთ* სქოლიო 29.

³³ ჩრდილოეთის სიცივისგან თავის დაღწევის მიზნით გადაადგილებულ უსახლკარო ადამიანთა დიდ რიცხვთან გასამკლავებლად, აქ [მაიამიში, ფლორიდაში] პოლიციის მხრიდან გაკეთდა საგანგებო დადგენილების ამოქმედების შეთავაზება, რომელიც მათ ქუჩაში [მყოფი] ხალხის დაპატიმრების უფლებას მისცემდა, რის შედეგადაც ეს უკანასკნელნი ერთი ადგილიდან მეორეში გადაადგილდებოდნენ.

[...]

ახალი ღონისძიება ჩაანაცვლებს საჯარო ადგილებში დაძინების წინააღმდეგ მიმართულ ერთი საუკუნის წინანდელ კანონს, რომელმაც ძალა დაკარგა მას შემდეგ, რაც ფლორიდაში, ქლირუოთერში მსგავსი კანონი იანვარში გაუქმდა ფედერალური სასამართლოების მიერ. სასამართლოებმა დაადგინეს, რომ იგი ზედმეტად ფართო იყო და ისეთ ადამიანზეც შეიძლებოდა მისი გავრცელება, რომელსაც საკუთარ მანქანაში ეძინა.

ახალი საკანონმდებლო წინადადების მიზანია, მეტი კონკრეტულობით დააღწიოს თავი სასამართლოს მსჯელობას. მაგრამ, ამავდროულად, იგი თავდაპირველ კანონზე უფრო

ჰყავს, სახლიც აქვს და ჩვენთვის სასურველი არ იქნებოდა, რომ უსახლკაროებისადმი მიმართულ კანონს მანქანის მფლობელებისათვისაც შეეშალა ხელი საჯარო სივრცეში ძილისთვის.

მართალია, ყველამ ვიცით, თუ რა არის ამ დადგენილებების რეალური მიზანი, მაგრამ შესაძლოა მათ კუმულაციურ ეფექტზე ძალიან კარგად არ გვქონდეს ნაფიქრი. ეს ეფექტი შემდეგნაირია.

ისეთი ადამიანისთვის, რომელსაც სახლ-კარი არ აქვს და არც იმის მოლოდინი აქვს, რომ მას კერძო ოფისის შენობის ან რესტორნის მსგავს ადგილას შეუშვებენ, ისეთ ქმედებებზე აკრძალვები, როგორც არის ძილი, კონკრეტულად, საჯარო სივრცეებში, განსაკუთრებულ პრობლემას წარმოადგენს. მართალია, არ არსებობს ამ ტიპის აქტების *მოგადი* აკრძალვები, მაგრამ მათი განხორციელება ფაქტობრივად შეუძლებელია ყველასთვის, ვისაც არც სახლ-კარი აქვს და არც სადმე თავშესაფარი. უსახლკაროთა შემთხვევაში აკრძალვა თავისი შედეგით ყოვლისმომცველია სხვადასხვაგვარად დაწესებულ რიგ განსხვავებულ აკრძალვათა კუმულაციის გამო. კერძო საკუთრებასთან დაკავშირებული წესები უსახლკარო ადამიანს ამ ქმედებათაგან ყველას განხორციელებას უკრძალავს კერძო სივრცეში, ვინაიდან არ არსებობს კერძო სივრცე, სადაც ყოფნის უფლება მას ექნებოდა. ხოლო საჯარო სივრცეების მომწესრიგებელი წესები ასეთ ადამიანს ყველა ამ ქმედების განხორციელებას უკრძალავს საჯარო სივრცეში, ვინაიდან ასე გადავწყვიტეთ საჯარო ადგილების გამოყენების დარეგულირება. მაშასადამე, რას ვიღებთ შედეგად? ვინაიდან კერძო და საჯარო სივრცეებით ამოიწურება ყველა ის ადგილი, რაც არსებობს, გამოდის, რომ არ არსებობს არც ერთი ადგილი, სადაც უსახლკარო ადამიანს ამ ქმედებების განხორციელება შეუძლია. და, ვინაიდან კონკრეტული ქმედების განხორციელების თავისუფლებისთვის საჭიროა, არსებობდეს ამისათვის განკუთვნილი ადგილი, გამოდის, რომ უსახლკარო ადამიანს არ აქვს მათი განხორციელების თავისუფლება. თუკი საჯარო სივრცეებში ძილი აკრძალულია, მაშინ ძილი ყოვლისმომცველად აკრძალულია უსახლკარო ადამიანისთვის. თუკი საჯარო ადგილებში მოშარდვა აკრძალულია (და არ არსებობს საჯარო საპირფარეშოები), მაშინ გამოდის, რომ უსახლკარო ადამიანი უბრალოდ არ არის თავისუფალი, რომ მოშარდოს. ყველა ეს დასკვნა კომფორტის მომგვრელი არ არის და ისინი ერთმნიშვნელოვნად არაკომფორტულია მათთვის, ვისაც ამასთან ცხოვრება უწევს.

ფართო გავრცელებისა იქნება იმ თვალსაზრისით, რომ იგი ისეთ ქმედებებსაც შეეხება, როგორცაა საჭმლის მომზადება და დროებითი თავშესაფრების აშენება.

23 წლის ტერი კანიგემმა, რომელიც ფედერალური სასამართლოს კიბეებზე ცხოვრობს, პოლიციას ჰკითხა „რას ელოდებიან, სად დავიძინებ?“

ქალაქისა და მუნიციპალიტეტის თანამდებობის პირებს პასუხი არ ჰქონდათ. 'კარგი კითხვაა', - თქვა პოლიციის დეპარტამენტის სერჟანტმა რივერომ. 'არავის სურს ამ პრობლემაზე საუბარი'".

Miami Police Want to Control Homeless by Arresting Them, N.Y. Times, Nov. 4, 1988, at A1, col. 1, A16, col. 4.

IV. განზრახვა, პასუხისმგებლობა და ბრალი

აღვნიშნე, რომ ეს რთული მდგომარეობა კუმულაციურია. აქამდე ვამტკიცებდი, რომ, თუკი X ქმედება (ყველასთვის) აკრძალულია საჯარო ადგილებში და თუკი A პიროვნებას არ გააჩნია წვდომა კერძო ადგილზე, სადაც ამის გაკეთებას შეძლებდა, მაშინ X ქმედება, ფაქტობრივად, *ყველგან* აკრძალულია A-სთვის და, შესაბამისად, A ყოვლისმომცველად არათავისუფალია, რომ X ქმედება განახორციელოს.

„თუმცა, ვიღაცები შესაძლოა ამ საკითხზე შეჩერდნენ და შემეწინააღმდეგონ: ცხადია, აკრძალვა განზრახვი ცნებაა და არავის ჰქონია იმის განზრახვა, რომ A-ს X ქმედების განხორციელება აკრძალული ჰქონოდა. ჩვენი განზრახვაა, რომ X აკრძალვით საჯარო სივრცეში, მაგრამ არ გვაქვს განზრახული, რომ მას X-ის პრივატულ ადგილას გაკეთება აკრძალული ჰქონდეს. უბრალოდ, საკუთრების დისტრიბუციას ასეთი შედეგი ჰქონია. ჩვენი, როგორც საზოგადოების და, მით უფრო, ქვეყნის განზრახვა არ არის, რომ არ არსებობდეს არც ერთი ადგილი, სადაც A-ს X ქმედების განხორციელება შეუძლია. ეს უბრალოდ ასე ხდება“.³⁴

როგორც უკვე ვნახეთ, ეს არგუმენტი განზრახვის შესახებ არ მუშაობს ინდივიდუალური ქმედებების დონეზე. თუკი უსახლკარო მანანწალა მდიდარი ადამიანის ეზოში მოშარდვას შეეცდება, მდიდარ ადამიანს შეუძლია ამის პრევენცია მოახდინოს და აქვს კიდევ ამისი შესაძლებლობა. ამ კონკრეტული დარღვევის შესაჩერებლად მოქმედი ამ კონკრეტული ბერკეტის განზრახულობის ბუნებაში ეჭვი არ შეიტანება. თუმცა აღნიშნული წინააღმდეგობის მთავარი ამრი იმაშია, რომ მდიდარ ადამიანს არ აქვს იმის განზრახვა, რომ არ არსებობდეს არც ერთი ადგილი, სადაც მანანწალას მოშარდვა შეეძლებოდა (სინამდვილეში, ალბათ იმის იმედიც კი აქვს, რომ ასეთი ადგილი არსებობს, ოღონდაც ეს ადგილი მისი ეზო არ იყოს). და ამის მსგავსად მოხდება თითოეული მესაკუთრის შემთხვევაში. არავის აქვს იმის განზრახვა, რომ მანანწალამ ვერასოდეს შეძლოს მოშარდვა. ეს უბრალოდ ასე ხდება, როგორღაც, უხილავი ხელის მსგავსად, იმის გამო, რომ თითოეული მესაკუთრე ფაქტობრივად იძახის „სადაც გინდა, ოღონდაც აქ არა.“ მართალია, ყველა კონკრეტული არათავისუფლება განზრახ დაწესებულ შეზღუდვას მოიცავს, მაგრამ მათი კუმულაცია თავისთავად არავის განზრახვის შედეგი არ არის.

ამ წინააღმდეგობას ვერ გავიზიარებთ, თუ გვსურს, შეგვიძლია მსჯელობები თავისუფლებისა და არათავისუფლების შესახებ განზრახვასთან ასე მჭიდროდ დავაკავშიროთ. ამ გადმოსახედიდან უსახლკარო ადამიანის თავისუფლებაზე მხოლოდ იმის თქმა შეგვიძლია, რომ იგი არათავისუფალია მოშარდოს X ადგილას და ამის მსგავსად Y და Z ადგილას ... და ა.შ. ნებისმიერ ადგილას. თავს ვიკავებთ იმ დასკვნის გაკეთებისგან, რომ „იგი არათავისუფალია მოშარდოს (ნებისმიერ ადგილას)“. თუმცა იმ შემთხვევაშიც კი, თუკი ძალიან

³⁴ Cf. F. Hayek, *Law, Legislation and Liberty: The Mirage of Social Justice*, 1976. 64:

„უნდა ვაღიაროთ, რომ ის, როგორც ბაზრის მექანიზმი ანაწილებს ბენეფიტებსა და ტვირთებს, ხშირ შემთხვევაში, ძალიან უსამართლოდ ჩაითვლებოდა, თუკი ეს კონკრეტული ადამიანებისთვის მათი მიზანმიმართული გადანაწილების შედეგი იქნებოდა. მაგრამ ეს ასე არ არის. ეს გადანაწილება იმ პროცესის შედეგია, რომლის კონკრეტულ ადამიანებზე ეფექტიც არც ვინმეს განზრახავს და არც ვინმეს განუჭვრეტია [...]“

ფრთხილად მოვეციდებით იმას, რომ ასეთი განზოგადება არ გავაკეთოთ, მაინც არსებობს რალაც, რაც შესაძლოა ზოგად დონეზე ითქვას ამ მიძიმე ვითარების შესახებ. შეგვიძლია ვთქვათ, მაგალითად, რომ „არ არსებობს ადგილი, სადაც იგი თავისუფალია, რომ მოშარდოს“. ამ კვანტიფიცირებული წინადადების ლოგიკა (i. e. „არ არსებობს ადგილი p, სადაც იგი თავისუფალია, რომ მოშარდოს p-ში) არ გვაჯაჭვავს არათავისუფლებათა არავითარ კუმულაციანზე და იგი მის მდგომარეობას ზუსტად ასახავს. ნებისმიერ შემთხვევაში, მაშინაც კი, როდესაც არავის განუზრახავს, რომ ამ ადამიანისთვის არარსებულიყო ადგილი, სადაც იგი მოშარდვას შეძლებდა, ვერ ვიტყვით, რომ ამგვარად აღწერილი რთული მდგომარეობა არ უნდა გვაღელვებდეს. ძნელი წარმოსადგენია, თუ როგორ შეიძლება ვიღაც ფიქრობდეს, რომ თავისუფლება მნიშვნელოვანია ყოველ კონკრეტულ შემზღუდვასთან მიმართებით და, ამავდროულად, სულაც არ ადარდებდეს ამ შემზღუდვების კუმულაციური ეფექტი. მეტიც, მაშინაც კი, როდესაც კუმულაცია პირდაპირ არ გამოიხატება თავისუფლების ნაწილში, რადგან თავისუფლება მიჩნეულია გამიზნულ ცნებად, იგი ნაწილობრივ მაინც არის *დაკავშირებული* თავისუფლებასთან. თუ ჩვენთვის თავისუფლება ღირებულია ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში არჩევნის თავისუფლებისა და არჩევნის გაკეთების პროცესში შემზღუდვების არარსებობის გამო, მაშინ ეს ყურადღებას იმაზეც უნდა გვამახვილებინებდეს, თუ რამდენი არჩევანი რჩება ადამიანს ასეთი შემზღუდვების ამოქმედების შემდეგ. ნებისმიერი იმ გადმოსახედიდან, რომლისთვისაც არჩევნისა და ქმედების თავისუფლება ღირებულია, დამაფიქრებელი უნდა იყოს ის, რომ ადამიანის ხელთ არსებული არჩევნანი თანდათან, ერთიმეორის მიყოლებით, სულ უფრო მეტად იზღუდება და იგი უახლოვდება ისეთ მდგომარეობას, რომელშიც მას, პირდაპირი გაგებით, არსად წასასვლელი არ აქვს.

ის ფაქტი, რომ არავის განზრახ არ სურდა იგი რთულ მდგომარეობაში აღმოჩენილიყო, იმას არ ნიშნავს, რომ ეს არავის *ბრალი* არ არის, თუმცა თითოეულ კერძო მესაკუთრეს საკმაოდ კარგად ექნება წარმოდგენილი, თუ როგორ შეიძლება იყოს მოსალოდნელი სხვების მიერ საკუთრი უფლებების განხორციელება ამ ნაწილში. მათი მხრიდან არ იქნება გულწრფელი იმის თქმა, რომ „მე მეგონა სხვა მეპატრონეები მას თავიანთი კერძო საკუთრების გამოყენების ნებართვას მისცემდნენ“. ამგვარი შედეგებისთვის მორალურმა ფილოსოფოსებმა ერთობლივი და კოლექტიური პასუხისმგებლობის საინტერესო მოდელები ჩამოაყალიბეს და, როგორც ჩანს, ამ მოდელების გამოყენება ამ შემთხვევაშიც შეიძლება.³⁵ მეორე რამ ის არის, რომ იმათ, ვინც ამ ქმედებათა საჯარო სივრცეში განხორციელებაზე აკრძალვას აწესებენ, ნამდვილად კარგად იციან, თუ რა იქნება *ამის* შედეგი: ის, რომ უსახლკარო ადამიანებს წასასვლელი თითქმის არსად ექნებათ მათ იურისდიქციას

³⁵ იხ. D. Parfit, *Reasons and Persons*, 1984. 67-86; D. Regan, *Utilitarianism and Cooperation*, 1980. ამ ნაშრომების წინაარსი ისაა, რომ თითოეულმა ადამიანმა ყურადღება უნდა მიაქციოს არა მხოლოდ საკუთარი ქმედებების უშუალო შედეგებს, არამედ კონკრეტულ ქმედებათა ერთობლიობის შედეგებსაც (რაც მოიცავს მის და სხვის ქმედებებს) როგორც ეს პარფიტმა ჩამოაყალიბა:

„არ არის საკმარისი, დავსვათ კითხვა, 'ავნებს თუ არა ჩემი ქმედება სხვა ადამიანებს?' მაშინაც კი, თუ პასუხი არ არის, ქმედება შესაძლოა არასწორი იყოს იმ შედეგის გამო, რომელსაც იგი სხვა ადამიანებს მოუტანს. საჭიროა დაისვას კითხვა, 'იქნება თუ არა ჩემი ის ქმედება *ერთობლიობის* შემადგენელი ერთ-ერთი ნაწილი, რომელიც სხვა ადამიანებს ავნებს?' პასუხი შესაძლოა დადებითი იყოს და სხვებისთვის მიყენებული ზიანიც შესაძლოა დიდი იყოს.“

D. Parfit, *გემოთ*, at 86 (ხაზგასმა ტექსტში).

დაქვემდებარებულ ტერიტორიაზე. მართლად, მიზანი, ისევ და ისევ, როგორც ეს უკვე ყველამ ვიცით, ხშირად ის არის, რომ ეს ადამიანები განდევნონ იურისდიქციიდან, რათა სხვა ქალაქმა თუ შტატმა იზრუნოს პრობლემის მოგვარებაზე. მაშინაც კი, როდესაც ეს განზრახი არ არის, ზიანის განზრახი მიყენება მაინც არ არის ერთადერთი რამ, რაშიც ადამიანი შეიძლება დავადანაშაულოთ. „არ მინდოდა ასე გამოსულიყო“ არ არის ის გამართლება, რომელიც ნებისმიერ შემთხვევაში შეგვიძლია გამოვიყენოთ. ადამიანს ბრალს ვდებთ თვითიმედოვნებასა და დაუდევრობაში და ამ დადგენილებების მხარდამჭერნი ნამდვილად საკმაოდ თვითიმედოვნებით არიან იმასთან მიმართებით, უსახლკარო ადამიანებს სადმე წასასვლელი ადგილის გარეშე დატოვებენ თუ არა („უბრალოდ, მოაშორეთ ისინი აქედან. არ მაინტერესებს. უბრალოდ, როგორც გინდათ ისე მოაშორეთ აქედან“).³⁶

ნებისმიერ შემთხვევაში, ჩვენი თავისუფლებისა და არათავისუფლების საკითხი უმთავრესად იმიტომ არ გვაინტერესებს, რომ ვინმე ისეთი ვიპოვოთ, ვისაც ამას დავაბრალვებით. თავისუფლებაზე განზრახი თავდასხმა გასაკიცხია ნაწილობრივ იმის გამო, რომ იმათი თავისუფლება, ვისაც თავს ესხმიან, მნიშვნელოვანია. თუკი თავისუფლება საკმარისად მნიშვნელოვანია მასზე თავდამსხმელთა მორალური ბრალის შესაქმნელად, მაშინ იგი მნიშვნელოვანი უნდა იყოს ისეთ შემთხვევებშიც, როდესაც ბრალი არ არის განსახილველი საკითხი. ზოგჯერ შეგვიძლია, ხელი შევუწყოთ თავისუფლებას, ან ადამიანები უფრო თავისუფალნი გავხადოთ, ან ჩვენი ინსტიტუტები იმგვარად მოვაწყოთ, რომ თავისუფლების შეზღუდვის უფრო ნაკლები გზები არსებობდეს და შემდეგ შესაძლოა, ამის გაკეთება იმ შემთხვევებშიც მოგვინდეს, როდესაც თავისუფლებაზე თავდასხმის მორალურ ბრალზე საპასუხოდ განრისხებულნი ვმოქმედებთ. თავისუფლების საკითხი მრავალწახნაგოვანია ჩვენს პოლიტიკურ მხედობაში. ცხადია, ჩვენ ბრალს ვდებთ მათ, ვინც თავდასხმას განზრახ ან გაუფრთხილებლობით ახორციელებს. მაგრამ ამაზე ჩვენ ვზრუნავთ კიდევ და რაც შეგვიძლია ყველაფერს ვაკეთებთ მისთვის ხელშესაწყობად მაშინაც კი, როდესაც არავითარი ბოროტი, თავისუფლების მოძულე ამაში არ გვაბრკოლებს. ბრალი და განზრახვა, რომელიც, როგორც ხანდახან მიიჩნევენ, ბრალში ნაგულისხმევია, ამ ქვეყნად ერთადერთი მნიშვნელოვანი რამ არ არის.

V. თავისუფლება და მნიშვნელოვანი თავისუფლებები

აქამდე ჩემი არგუმენტი ის იყო, რომ უსახლკაროთა შემთხვევაში რაიმე ქმედების საჯარო ადგილას განხორციელებაზე აკრძალვის დაწესება მათთვის *შედეგობრივად* ამ ქმედების *ყოვლისმომცველ* აკრძალვას უდრის. თუკი ამ არგუმენტს გავიზიარებთ, ჩვენი შემდეგი კითხვა იქნება: „რამდენად სერიოზულია თავისუფლების ეს შეზღუდვა?“ ნებისმიერ საზოგადოებაში თავისუფლება მრავალი სხვადასხვა გზებით იზღუდება: მე არ მაქვს არც წითელ შუქზე და არც ბანკროფტ ავენიუს აღმოსავლეთით გავლის უფლება. ნებისმიერ საზოგადოებაში გვხვდება თავისუფლებათა, არათავისუფლებათა რიგი და იმის შეფასება, თუ რამდენად თავისუფალია საზოგადოება (ჩვენს შემთხვევაში, მაგალითად, შეგვიძლია

³⁶ იხ. *გემოთ* სქოლიო 29.

ვთქვათ, რომ შეერთებული შტატები უფრო თავისუფალი საზოგადოებაა, ვიდრე ალბანეთი), აუცილებლად მოიცავს აღნიშნულ რიგში ბალანსის შეფასებასაც.

ასეთი შეფასებები ტიპურად არის როგორც თვისებრივი, ისე რაოდენობრივი. მარტივად, არ ვიკითხავდით, „რამდენი ქმედების განხორციელების თავისუფლება და არათავისუფლება აქვთ ადამიანებს?“ მართლაც, ასეთ კითხვებზე პასუხის გაცემა და მათი თანმიმდევრულად ფორმულირებაც კი ძალიან ძნელია.³⁷ ნაცვლად ამისა, ხშირად ვსვამთ თვისობრივ კითხვებს: „რამდენად მნიშვნელოვანია ის ქმედებები, რომელთა განხორციელებაც ადამიანებს ეკრძალებათ?“ ადამიანის უფლებათა თეორიის ერთ-ერთი ამოცანაა ქმედებათა ისეთი რიგის შერჩევა, რომელთა განხორციელების თავისუფლებაც მორალური გადმოსახედიდან განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად მიიჩნევა, ისევე, როგორც ისეთი არჩევნების ჩამოყალიბება, რომელთა გაკეთების თავისუფლებაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, განურჩევლად იმისა, თუ რა სხვა შეზღუდვები ვრცელდება მათ ქმედებაზე.³⁸ მაგალითად, ადამიანის უფლებათა ბილი ჩამოთვლის ისეთ სახეობებს, როგორიცაა რელიგიური თავყვანის-მცემლობა, პოლიტიკური გამოხატვა, და იარაღის ტარება, როგორც ისეთ ქმედებებსა და არჩევნებს, რომელთა შეზღუდვის შემთხვევებითაც ჩვენ განსაკუთრებით უნდა ვინტერესდებოდეთ. საზოგადოება, რომელიც ამ ტიპის აქტივობებზე შეზღუდვებს აწესებს, უნდა ჩაითვალოს უფრო უარესად თავისუფლების გადმოსახედიდან, ვიდრე ის საზოგადოება, რომელიც თითქმის არ ზღუდავს ისეთ ქმედებებს, როგორიცაა ალკოჰოლის მიღება, მოწევა ანდა მანქანის მართვა.

დაინტერესების მიზეზი ნაწილობრივ დაკავშირებულია ამ ქმედებათა განსაკუთრებულ მნიშვნელობასთან. რელიგიური თავყვანისმცემლობა არის ის, თუ როგორ ვამჟღავნებთ და აღვასრულებთ ჩვენს ყველაზე უფრო ღრმა რწმენებს. იარაღის ტარებაც კი, იმათი თვალთახედვით, ვინც ამას უფლებად აღიარებს, ღირსების განმტკიცების გზას წარმოადგენს, ისევე როგორც სრულად ჩამოყალიბებულ პასუხისმგებლობას, სამოქალაქო ჩართულობას და თავისუფლებას ტირანიის დამკვიდრების შესაძლებლობისგან. და დროდადრო ხალხი ერთმანეთში ვერ თანხმდება ამ მნიშვნელოვან თავისუფლებათა შინაარსზე. არის კი იარაღის ტარების უფლება მართლაც მნიშვნელოვანი თანამედროვე დემოკრატიულ სახელმწიფოში? არის კი კომერციული რეკლამა ისეთივე მნიშვნელოვანი, როგორიც ინდივიდუალური პოლიტიკური გამოხატვა? ეს არის დისკუსიები იმის შესახებ, თუ რომელ არჩევნებს აქვს ასეთი დიდი ეთიკური მნიშვნელობა, ისეთივე, როგორიც მიეწერება, მაგალითად, რელიგიურ თავყვანისმცემლობას. არის მსჯელობები იმის შესახებ, თუ რომელ თავისუფლებებს უნდა მიენიჭოთ სპეციალური დაცვა ადამიანის ღირსებისა და პიროვნული ავტონომიის სახელით, თავისუფლების წინააღმდეგ მიმართული რომელი ქმედებები უნდა მივიჩნიოთ განსაკუთრებით საფრთხისშემცველი ადამიანის, როგორც მოქალაქისა და მორალური აგენტის იდენტობისთვის.

საერთო ჯამში, ადამიანის უფლებათა ბილში მოცემული უფლებები ის არ არის, რასაც უსახლკაროთა შემთხვევაში საფრთხე ემუქრება. ცხადია, მეტროში ლოცვის ანდა პოლიტი-

³⁷ წმინდად რაოდენობრივი მიდგომის კრიტიკისთვის იხ. Taylor, *What's Wrong with Negative Liberty?* in *The Idea Of Freedom*, *გეშთ* სქოლიო 15, გვერდი 183.

³⁸ Cf. R. Dworkin, *Taking Rights Seriously*, rev. ed. 1978. 270-72 (დისკუსია იმ თეორიაზე, რომ უფლება კონკრეტულ თავისუფლებებზე შესაძლოა მომდინარეობდეს თავისუფლებების „სპეციალური ბუნებიდან“).

კური დებატის გამართვის ამკრძალავი დადგენილების მიღებას დიდი ხმაური მოჰყვებოდა.³⁹ ამერიკაში მსჯელობის საგანი უკვე გამხდარა გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვაზე საჯარო და კვაზისაჯარო ადგილებში⁴⁰ (ვინაიდან საკამათოა, გამოხატვის თავისუფლების მთელი იდეა იმაშია, რომ გამოხატვა საჯაროდ უნდა მოხდეს). თუმცა ის ქმედებები, რომლებიც უსახლკარო ადამიანებს ეზღუდებათ, უმეტეს შემთხვევებში, არცთუ ისე მნიშვნელოვანია ამ მაღალი გადმოსახედიდან. ისინი სხვა გადმოსახედიდანაა მნიშვნელოვანი: ეს ის ქმედებებია, რომლებიც ღირსეული ანდა ჯანმრთელი ცხოვრების და, რიგ შემთხვევებში, უშუალოდ სიცოცხლის შესანარჩუნებლადაც კი საბაზისოა. შესაძლოა, არაფერი ჩანდეს განსაკუთრებით ავტონომიური ან თვითმტკიცებაში ხელის შემწყობი, ანდა მოქალაქეობრივად რესპუბლიკური, ან ეთიკურად გამაკეთილშობილებელი ძილში, ან საჭმლის მომზადებაში, ან მოშარდვაში. ამ ქმედებებს ვერც ერთ ქარტიაში ვერ იპოვით. თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ეს საკითხები არცთუ ისე მნიშვნელოვანია მაშინ, როდესაც ადამიანებს ამ ქმედებათა განხორციელება ეკრძალებათ ან რომ ეს ისეთივე მნიშვნელობისაა, როგორც საგზაო მოძრაობის წესების ანდა კომერციული სტანდარტების დამდგენი რეგულაციები.

ერთი რამ ცხადია, - რომ ამ ქმედებების რეგულარულად განხორციელება ცხოვრებისა და საქმიანობის ყველა სხვა ასპექტის წინაპირობაა. ეს წინაპირობაა იმგვარი ავტონომიური ცხოვრებისთვის, რომლის აღიარება და რომლისკენ სწრაფვაც ხდებოდა უფლებათა ბილის მიღების დროს. უხეშ შეცდომას არ დავუშვებ და არ ვიტყვი, რომ, თუკი ჩვენთვის ავტონომია ღირებულებაა, მაშინ მისი არსებობისთვის საჭირო წინაპირობებიც სწორედ იგივენიერ ღირებულებად უნდა მიგვაჩნდეს. მაგრამ, თუკი ჩვენთვის ავტონომია ღირებულებაა, მაშინ მისი წინაპირობების დაკმაყოფილება მნიშვნელოვნად უნდა მიგვაჩნდეს, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ჩვენი ღირებულებები უბრალოდ არადაამაჯერებელი ჩანს, როდესაც საქმე რეალურ ადამიანებზე მიდგება.

მეტიც, მართალია, ვიძახით, რომ ძილში ანდა მოშარდვაში არაფერია განსაკუთრებით ღირსეული, მაგრამ ცხადია, რომ რაღაც ღრმად და თანდაყოლილად არაღირსეულია ამ ქმედების განხორციელების ხელის შეშლაში. ყველამ, ვინც ადამიანებს აწამებს, კარგად იცის: ადამიანის გასატეხად, მსხვერპლის გონების ფოკუსირება უნდა მოხდეს ბანალურ ადამიანურ მოთხოვნილებებზე უმოწყალოდ დაწესებულ უმნიშვნელო შეზღუდვებზე. უნდა გვრცხვენოდეს, რომ ჩვენი საჯარო და კერძო საკუთრების მომწესრიგებელ კანონებს შესაძლებლობა მივეცით, მილიონი ან უფრო მეტი მოქალაქე დეგრადაციის დაახლოებით ამ დონემდე მიეყვანა.

თანდათან, საერთო საკუთრების დარეგულირების გზით, ყველაფერი გავაკეთეთ, რომ ადამიანისთვის ამ ელემენტარული საჭიროებების წყნარად, ღირსების შენარჩუნებით, ნორმალური ადამიანებზე დაკმაყოფილება აღგვეკვეთა. თუკი ვინმეს მოშარდვა სჭირ-

³⁹ ქუჩაში მათხოვრობის აკრძალვებთან მიმართებით პირველი შესწორების უძღურობა კარგს არაფერს მოასწავებს ამგვარი დაცვების შენარჩუნებასთან დაკავშირებით. იხ. *Young v. New York City Transit Auth.*, 903 F.2d 146 (2d Cir.), cert. denied, 111 S. Ct. 516 (1990). თუმცა იხ. *Hershkoff and Cohen, Begging to Differ: The First Amendment and the Right to Beg*, 104 Harv. L. Rev. 896 (1991) (სადაც ცდილობს დაამტკიცოს, რომ მათხოვრობა დაცული გამოხატვაა).

⁴⁰ იხ. *გემოთ* სქოლიო 4.

დება, მას, როგორც ღირსეულ ადამიანს, ყველაზე მეტად სჭირდება თავისუფლება, რომ ეს პრივატულად და სხვათა თვითნებური სურვილისგან შედარებით დამოუკიდებლად გააკეთოს. მაგრამ ყველაფერი ისე მოვანყვეთ, რომ ადამიანმა ან უნდა იხვეწოს ამ შესაძლებლობისთვის დღეში რამდენჯერმე და დახმარება ითხოვოს იმ ხალხისგან, რომელიც მის დანახვაზე ზიზღისგან ცბეობა ან, თუკი მას ამის გაკეთება დამოუკიდებლად, საკუთარი ძალისხმევით უნდა, მან კანონი უნდა დაარღვიოს და დაკავების რისკის წინ უნდა აღმოჩნდეს. საჯარო საპირფარეშოების უხვი რაოდენობით უზრუნველყოფა ამ ნაწილში უზარმაზარი ცვლილება იქნებოდა და ეს ცვლილება იქნებოდა არა მხოლოდ კეთილდღეობის საკითხი, არამედ, ასევე - თავისუფლებისა და ღირსებისა.

დაბოლოს, უნდა გვესმოდეს, რომ ამ ელემენტარული აქტების ნებისმიერი შეზღუდვა ხასიათდება არა მხოლოდ იმით, რომ ისინი არაკომფორტული და დამამცირებელია, არამედ, მეტ-ნაკლებად პირდაპირი მნიშვნელობით, აუტანელია იმ ადამიანებისთვის, რომლებსაც ეს ეხება. ადამიანებს, მაგალითად, სჭირდებათ ძილი არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს ჯანმრთელობისთვის აუცილებელია, არამედ იმიტომაც, რომ, თუკი მას ამის შესაძლებლობას არ მისცემენ, მათ საბოლოოდ ჩაეძინებათ ანდა დაქანცულობისგან წაიქცევიან. ადამიანებს უბრალოდ არ შეუძლიათ ძილის ნაკლებობის ატანა და ამის ატანის მცდელობით ისინი საკუთარ თავს საკმაოდ დიდ ზიანს მიაყენებენ. იგივე ვრცელდება, ცხადია, მოშარდვასა და დეფეკაციაზეც. ეს, უბრალოდ, ის აუცილებლობაა, რაც ადამიანმა უნდა გააკეთოს, რადგან თავის შეკავების ნებისმიერი ნებაყოფლობითი მცდელობა ერთდროულად მტკივნეული, საშიში და, ბოლოს და ბოლოს, შეუძლებელია. ის, რომ ჩვენმა სოციალურმა სისტემამ შესაძლოა ფაქტობრივად უარი უთხრას მათ ამ ქმედებათა განხორციელებაზე, ამის ყველა ადგილზე აკრძალვის გზით, ჩვენთვის ძალიან დიდი სადარდებელი უნდა იყოს.⁴¹

შესაძლოა, თავისუფლების ამ ელემენტარული ფიზიკური საკითხების შესახებ ფილოსოფიურ დისკუსიად გადაქცევა დასაძრახი ან შეურაცხმყოფელი იყოს. მაგრამ, თუკი თავისუფლება მნიშვნელოვანია, იგი მნიშვნელოვანია ადამიანებისთვის ანუ ხორცშესხმული და საჭიროებების მქონე ორგანიზმებისთვის, - როგორებიც ჩვენ ვართ. საქმე იმაშია, რომ ჩემ მიერ ნახსენები ქმედებები გადაუდებელიცაა და ყოველდღიურიც. ისინი გადაუდებელია იმიტომ, რომ ისინი ყველა სხვა ქმედების განხორციელებლად საბაზისოა. ეს ის ქმედებებია, რომლებიც უნდა განხორციელდეს იმისთვის, რათა ადამიანმა ყველა სხვა დანარჩენი რამის კეთება შეძლოს ყურადღების გაფანტვისა და წვალეების გარეშე და ისინი ყოველდღიურია იმ გაგებით, რომ მათი გაკეთება ყოველდღეა საჭირო. ეს ის ქმედებები არ არის, რომ ადამიანმა მოთმენა შეძლოს იქამდე, სანამ სახლი ექნება. ყოველდღე, ჩვენ

⁴¹ იმედია, ხუმრობის მცდელობად არ ჩამეთვლება, თუკი ვიტყვი, რომ როულზის "ვალდებულების ტვირთის" („the strains of commitment“) დოქტრინა აქ პირდაპირ რელევანტურია. J. Rawls, *A Theory of Justice*, 1971. 175-76. თუკი პრინციპის ეფექტი, პირდაპირი მნიშვნელობით, გაუსაძლისი იქნებოდა იმისთვის, ვისზეც იგი ვრცელდება, მაშინ როულზის კონტრაქტარიანული აზრით ექსპერიმენტში, რომელიც „ორიგინალური პოზიციის“ სახელით არის ცნობილი, მხარეებმა მასზე უარი უნდა თქვან. „მათ არ შეუძლიათ ისეთ გარიგებებში შესვლა, რომლებსაც შესაძლოა მათთვის მიუღებელი შედეგები ჰქონდეთ. ისინი თავს აარიდებენ ისეთ შეთანხმებებს, რომელთა პირობების შესრულებაც მათი მხოლოდ დიდი სირთულეების გადალახვის შედეგად იქნება შესაძლებელი.“ *Id.* გვერდი 176. როგორც ამას როულზი ხაზს უსვამს, ეს არათუ რისკ-მოძულების, არამედ *bona fide* მოლაპარაკების საკითხია.

უნდა ვჭამოთ, ორგანიზმიდან ნივთიერებები გამოვყოთ და ვიძინოთ. ყოველდღე, თუკი ადამიანი უსახლკაროა, იგი დადგება იმ უზარმაზარი ამოცანის წინაშე, რომელიც ისეთი ადგილის პოვნაა, სადაც მისთვის ამის გაკეთება ნებადართულია.

VI. სახლები და შესაძლებლობები

დისკუსიის ბოლო ნაწილი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია როგორც პასუხი საბოლოო შესაძლო წინააღმდეგობაზე. შესაძლოა, ზოგი შემეწინააღმდეგოს იმაში, რომ აქამდე არაფერი მითქვამს იმის შესახებ, რომ ჩვენი საზოგადოება ყველას აძლევს სახლის შექმნის შესაძლებლობას და რომ, *ამ მხრივ*, ყველანი - უსახლკაროებიც და სახლ-კარიანებიც - თანასწორნი ვართ მაშინაც კი, თუ უშუალოდ უძრავი ქონების საკუთრებაში ქონის ნაწილში უთანასწორონი ვიქნებით.

ამ შეწინააღმდეგებაში რაღაც არის, მაგრამ ბევრი არაფერი. ცხადია, ის საზოგადოება, რომელიც ადამიანთა ჯგუფს ჩამოართმევდა ქონების საკუთრებაში ქონის ანდა იჯარით ფლობის უფლებას (ან იურიდიულ უფლებამოსილებას), ჩვენსაზე უფრო უარესი იქნებოდა. სახლის მოპოვების შესაძლებლობა (თუნდაც ეს უბრალოდ იურიდიული უფლებამოსილება იყოს) ისეთი რამაა, რისი ქონაც ნამდვილად ღირს. მაგრამ, უხეშად რომ ვთქვათ, ადამიანი ამ შესაძლებლობას მოსაშარდად ვერ გამოიყენებს. ვინაიდან უსახლკარო ადამიანები ჩვენსავით ნამდვილი ადამიანები არიან, მათ სჭირდებათ რაიმე ადგილი, სადაც იქნებიან და არა მხოლოდ ძალაუფლების ჰოჭველდიანური ცნებისმიერი რეფლექსი.⁴²

საკმარისი ცოდნა გვაქვს სამყაროს შესახებ, რათა დავინახოთ, რომ ადამიანს ძილი და დაბანა ყველაზე მეტად მაშინ სჭირდება, როდესაც იგი სახლის პოვნის შესაძლებლობის რეალიზაციას ცდილობს. თავისუფლების ის ნაკლებობა, რომელსაც უსახლკარობა თავის თავში მოიცავს, უფრო რთულს ხდის იმ ადამიანებზე დადებითი შთაბეჭდილების მოხდენას, მათთვის სათხოვრით მიმართვას და მათთან გამკლავებას, ვინც შესაძლოა, საბოლოოდ, სამსახური ან ფული გაიღოს, რომელიც საჭიროა იმისთვის, რომ ადამიანმა სახლის ქონა შეძლოს. შესაძლებლობის ირონიულობა, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იმაშია, რომ რაც უფრო დიდი ხნით რჩება იგი განუხორციელებელი, რა მიზეზითაც არ უნდა იყოს ეს, მით უფრო რთულია მისი გამოყენება.

საბოლოო ანალიზში, ის, თუ რამდენად აქვს ადამიანს იმის ნამდვილი შესაძლებლობა, რომ სადმე საცხოვრებელი ადგილი მოიპოვოს, არის საზოგადოებაში მის პოზიციასთან დაკავშირებული საკითხი. ეს საკითხი დაკავშირებულია ადამიანის უნართან, იურთიერთოს მის გარშემო მყოფ ხალხთან და სოციალურ და ეკონომიკურ სტრუქტურებში ადგილის გამოთავისუფლებასთან, რათა ამ უკანასკნელის სურვილებისა და უნარების სხვებისასთან ურთიერთქმედებაში მოყვანა გახდეს შესაძლებელი.⁴³ ეს მდგომარეობა, უნარი და ეს თავისუფალი ადგილი მაგიურად, სამართლებრივი სტატუსის გამო ვერ იარსებებს. ის

⁴² იხ. ასევე J. Waldron, *გემოთ* სქოლიო 2, გვერდი 390-422.

⁴³ ეს იდეა ხანდახან გამოხატულია როგორც „სოციალური მოქალაქეობა“. იხ. King and Waldron, *Citizenship, Social Citizenship, and the Defense of Welfare Provision*, 18 Brit. J. Pol. Sci. 415 (1988); იხ. ასევე R. Dahrendorf, *The Modern Social Conflict: An Essay On The Politics Of Liberty*, 1988. 29-47.

ფაქტი, რომ ადამიანს სამართლებრივად არ ეკრძალება სახლის ქირაობა ანდა მისი საკუთრებაში ქონა, იმას არ ნიშნავს, რომ მართლაც არსებობს რეალური შესაძლებლობა, რომ ეს მოხდეს. ეს მოხდება თუ არა, დამოკიდებულია, მათ შორის, იმაზე, თუ როგორ შეუძლია ადამიანს საკუთარი თავის წარმოჩენა და რამდენად საიმედო და პატივსაცემი იქნება იგი სხვის თვალში, რა უნარები და შესაძლებლობები აქვს, რამდენი დრო, ძალისხმევა და მობილურობა შეუძლია ჩადოს სახლის, დახმარების, სამსახურის ძებნაში და ა. შ.

ეს აბსტრაქტული ფორმულირებებია. შეგვიძლია ისიც ვთქვათ, რომ სამსახურის პოვნა ძნელია, როდესაც ადამიანი ბინძურად გამოიყურება და რომ სოციალური და ეკონომიკური ურთიერთობის ბევრი სარგებლის მიღება შეუძლებელია მისამართისა და სატელეფონო ზარების მიღების შესაძლებლობის გარეშე, რომ ადამიანს საყიდლების ბორბლებიან კალათაში არ შეუძლია ყველა თავისი ნივთის ჩადება და თან წაღება ინტერვიუზე მისვლის დროს, მაგრამ მას ამ ნივთების დატოვება სხვაგან არსად შეუძლია და რომ იმას, ვინც უსახლკაროა, ფული საერთოდ არ აქვს, შესაბამისად, ცხადია, არც გამქირავებლების მიერ ბესა და ავანსის სახით მოთხოვნილი თანხის გადახდა შეიძლიათ და ა. შ.

ყველაფერი, რასაც სოციალურ ან ეკონომიკურ შესაძლებლობას ვუწოდებთ, უგულოდაა დამოკიდებული ადამიანის შესაძლებლობაზე, რომ გარკვეული ქმედებების შესრულება შეძლოს, მაგალითად, დაიბანოს, დაიძინოს და სადმე დამკვიდრდეს. როდესაც ადამიანი უსახლკაროა, როგორც ვნახეთ, მას ფაქტობრივად ეკრძალება ამ ქმედებების განხორციელება, მისთვის არ არის დაშვებული. მანამ, სანამ საქმე ამგვარადაა, საძაგელი დაცინვა იქნება ასეთი იძულების მსხვერპლთა იმაში დარწმუნება, რომ მათ აქვთ შესაძლებლობა, სრულად მიიღონ მონაწილეობა სოციალურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში, რადგან კერძო საკუთრების მომწესრიგებელი წესები იმგვარია, რომ ამ უკანასკნელთ ეკრძალებათ იმ მინიმუმის გაკეთება, რაც საჭირო იქნებოდა ამ შესაძლებლობის გამოსაყენებლად.⁴⁴

დასკვნა

თავისუფლების არარსებობა უსახლკარობის კოშმარის ერთადერთი ნაწილი არ არის. გარდა ამისა, არის სიცივე, შიმშილი, დაავადებები და მკურნალობის საშუალების არქონა, საფრთხე, ცემა, მართოსულობა და ის სირცხვილი და სასოწარკვეთილება, რომელიც საკუთარი თავის, შვილის ან მეგობრისთვის ყურადღების მიქცევის შესაძლებლობის ნაკლებობას ახლავს თან. ამ ესეში თავისუფლებაზე ყურადღების გამახვილებით, ყოველივე ამის დაკნინება არაფრით მნდომებია.

მაგრამ საკმაოდ დამაჯერებელი მიზეზები არსებობს იმისა, თუ რატომ უნდა მივაქციოთ ყურადღება თავისუფლების საკითხს. ეს მიზეზები უბრალოდ სტრატეგიული არ არის,

⁴⁴ აღარაფერს ვამბობთ ჩვეულებრივად ჩამორთმეულ შესაძლებლობაზე იმ ათეულ ათასობით ბავშვისთვის, რომლებიც ამერიკაში უსახლკაროდ იზრდებიან. უბრალოდ დაცინვა იქნება იმის თქმა, რომ ბავშვს, რომელსაც ქუჩაში ან სახიფათო, ხალხმრავალ თავშესაფარში სძინავს და რომელსაც საკუთარი სათამაშოებისა და წიგნების შესანახად ადგილი არ აქვს, იგივე შესაძლებლობები ექნება საზოგადოებაში, რაც ყველა სხვა დანარჩენს.

მაგრამ საზოგადოებაში, რომელსაც თავი სიამაყით მიაჩნია „თავისუფალთა მიწად“, ეს შესაძლოა ერთი-ერთი გზა იყოს ადამიანების იმ დონემდე შესარცხვენად, რომ მათში ინტერესმა გაიღვიძოს და მოქმედება დაიწყო. უსახლკარობა ნაწილობრივ საკუთრებასა და კანონს ეხება და თავისუფლება ის დამაკავშირებელი ტერმინია, რომელიც ამ კატეგორიებს რელევანტურს ხდის. თუკი შევხედავთ არა მხოლოდ იმას, თუ რისი გაკეთება შეუძლია ადამიანს, არამედ იმასაც, თუ სად შეუძლია მას მოქმედება, შეგვიძლია დავინახოთ, თუ როგორია სინამდვილეში საკუთრების ჩვენი სისტემა: წესები, რომლებიც ნაწილისთვის თავისუფლებასა და კეთილდღეობას უზრუნველყოფს სხვებისთვის აკრძალვების დაწესების გზით. მანამ, სანამ ყველას აქვს გარკვეული ბენეფიტები და შეზღუდვები, ეს კორელაციურობა ასატანია. ეს ასე უკვე აღარ არის იმ წამიდან, როდესაც არსებობს ადამიანთა ჯგუფი, რომელთაც ტვირთად *მარტოოდენ* აკრძალვები აწევთ და არაფერი სხვა, ადამიანთა ჯგუფი, რომელთათვისაც საკუთრება სხვა არაფერია, თუ არა მათი თავისუფლების შემზღუდველი.

შესაძლოა, უსახლკარობაზე როგორც თავისუფლების საკითხზე ფიქრისთვის ყველაზე ძლიერი არგუმენტი ის იყოს, რომ იგი გვაიძულებს, ვუყუროთ გასაჭირში მყოფ ადამიანებს როგორც *აგენტებს*. უპოვრობა აუცილებლად პასიური არაა და საჯარო უზრუნველყოფა ყოველთვის პასიურობის გაძლიერების გზა არ არის. ყურადღების იმაზე გამახვილებით, თუ რამდენის შესაძლებლობას ვაძლევთ ადამიანს საკუთარი ელემენტარული მოთხოვნილებების თავისითვე დასაკმაყოფილებლად და მათ გზაზე ჩვენ მიერ აღმართული სამართლებრივი ბარიერების (კარების ჩაკეტვა, დადგენილებების მიღება და ხელკეტების აწევა) მკაცრად შეფასებით, უფრო უკეთესად გავიგებთ, რომ ის, რასთანაც ახლა გვაქვს საქმე, არის არა უბრალოდ „უსახლკარობის პრობლემა“, არამედ მილიონი ან უფრო მეტი *ადამიანი*, რომელთა ქმედებები, ღირსება და თავისუფლება სასწორზე დევს.